

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Stilling, Peter Michael.; af P. M. Stilling.

Om den indbildte Forsoning af Tro og - Viden :
med Særligt Hensyn til Prof. Martensens
"christlige Dogmatik" : kritisk-polemisk
Afhandling

Udgivet år og sted | Publication time and place: København : C. A. Reitzel, 1850

Fysiske størrelse | Physical extent:

[6], 95 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

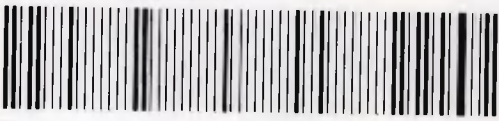
UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

3.-55

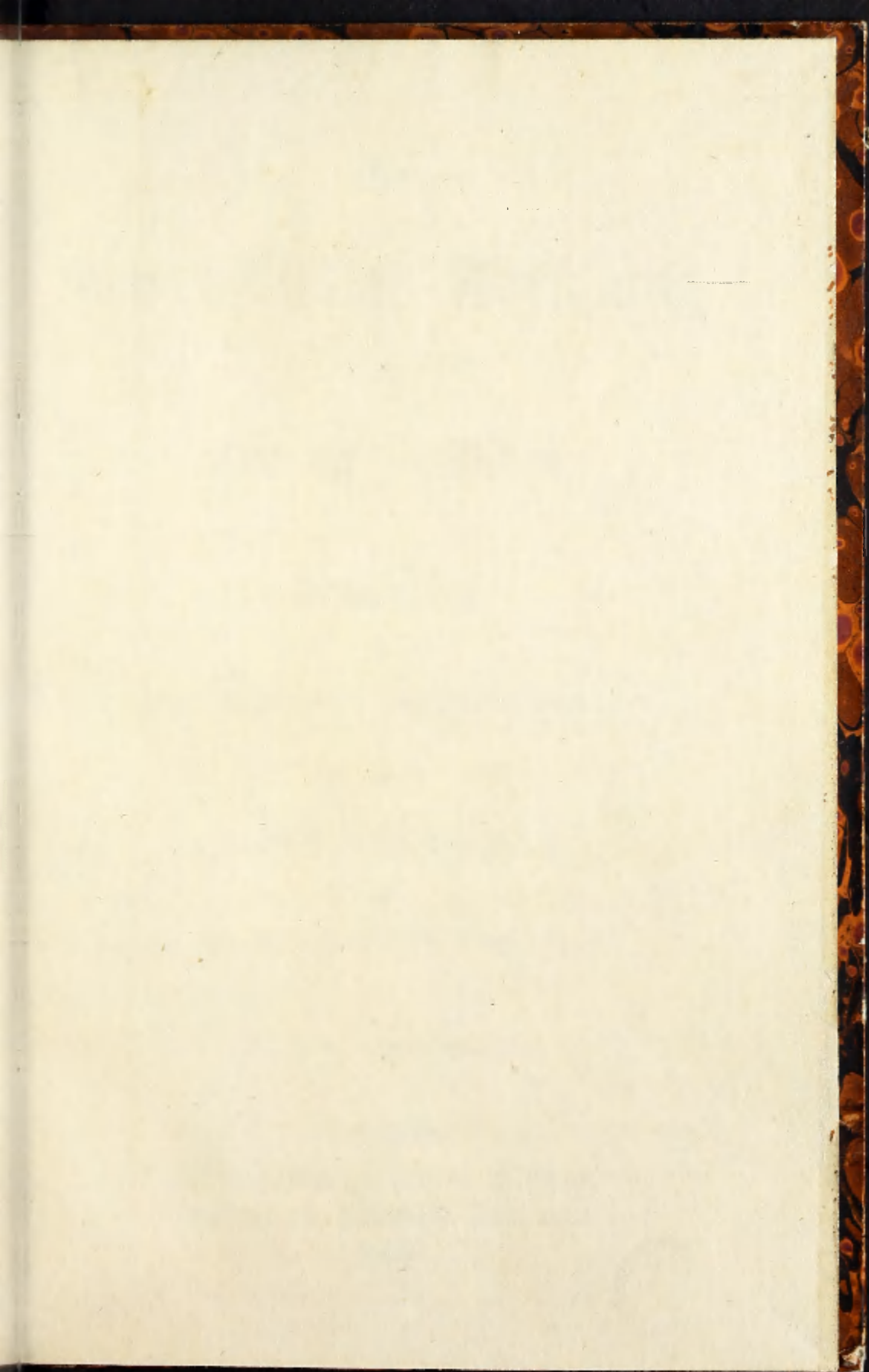
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 38°

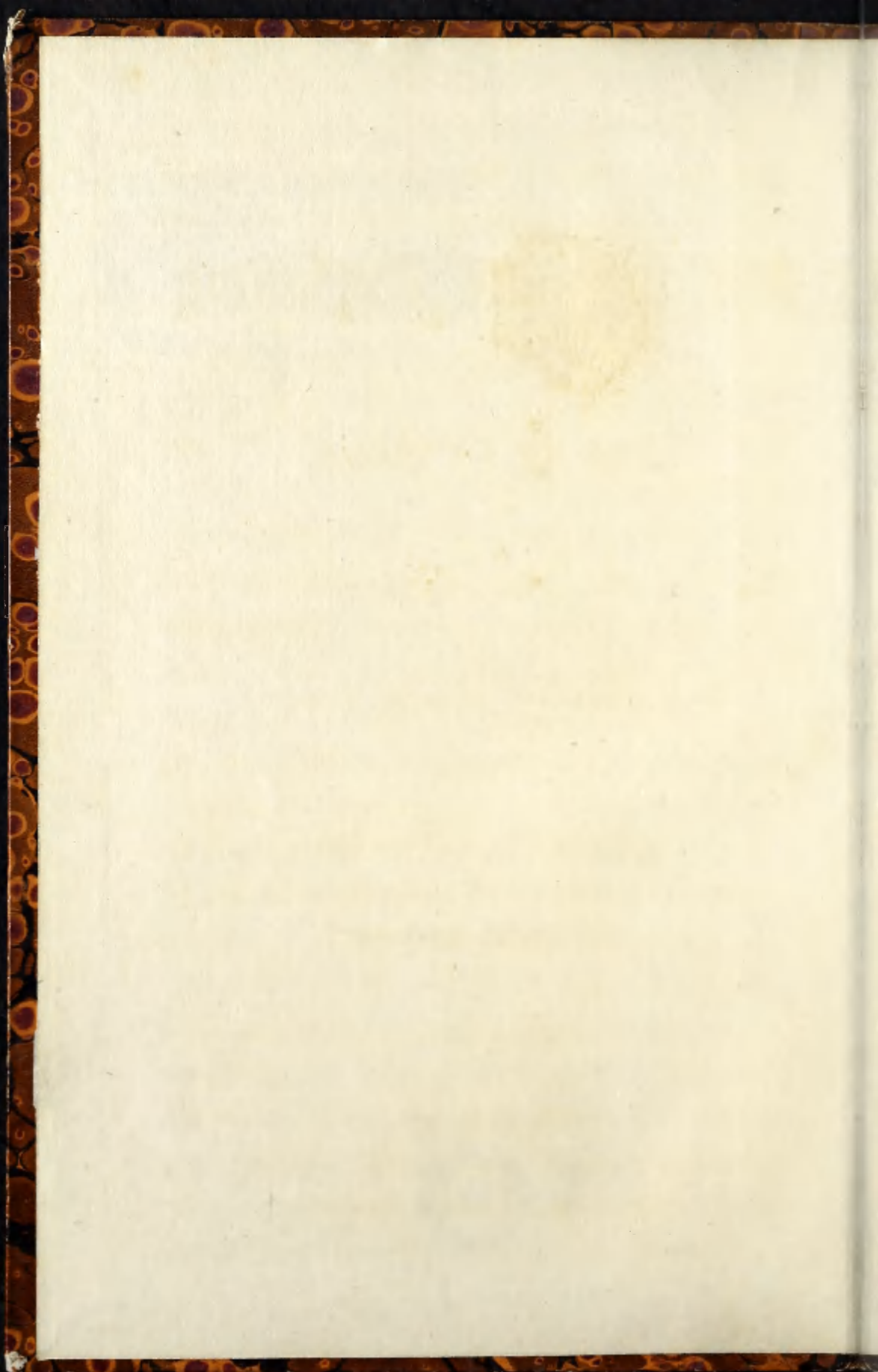

1 1 03 0 8 00900 3

Rex/S

Om
den indbildte Forsoning
af
Tro og — Biden

med særligt Hensyn
til
Prof. Martensens „christelige Dogmatik.“

—••••—
Kritisk=polemisk Afhandling
af
Mag. P. M. Stilling.

—••••—
Kjobenhavn.

Hos Universitetsboghandler C. A. Reitzel.
Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.
1850.

Den k. k. Hofbibliothek in Wien

— 10 —

— 10 —

— 10 —

— 10 —

— 10 —

— 10 —

— 10 —

F o r o r d.

Svorledes man kan belæres ved at agte paa „Lidernes Tegne“ (sef. Forord til Prof. Martensens Dogmatik), nemlig saaledes belæres, at man vel ved quantitative Forandringer retirerer lidt bort fra sit gamle Princip, men dog samtidig dermed med stor Bestemthed erklærer at ville soutenere dette ferst nu for Alvor falske og farlige, fra Middelalderen optagne, ferst i Tydskland, senere hos os, lidt moderniserede, Princip*): derpaa afgiver Dr. Martensens „Christelige Dogmatik“ et ret mærkeligt Exempel.

Svorledes man ogsaa kan belæres, eller dog indbilde sig at belæres, ved ligeledes at agte paa „Lidernes Tegne“ o. s. v.: derom skulle efterfølgende Blade vidne.

Her strides ikke i denne Polemik om Udenværter og Lebegrave, men — om Fæstningen selv; thi her strides væsentligen og hovedsageligen om intet Andet og intet Mindre, end om — Sagens Princip. Her strides og spørges, om de Betingelser, paa hvilke en Reflecterende, som troer, maa

*) Credo ut intelligam.

fuldbyrde sin Troes- og Haabsvandring i den jordiske Tilvarelse. Her strides og spørges nemlig, om en Reflaterende, som troer, er I. saaledes situeret i den jordiske Tilvarelse, at jo mere, og jo skarpere han reflekterer, desto mere, og desto skarpere kan han ogsaa have sin Troes- og Haabsvished til Intelligensens Visshed; et progressivt Forhold, der vilde give, at Troes- og Haabsvisheden meer og meer bortelimineredes, remplaceredes af og ophævedes i Intelligensens Visshed. Eller om en Reflaterende, som troer, er II. saaledes situeret i den jordiske Tilvarelse, at jo modigere og skarpere han reflekterer, desto mere reflekterer han sig ogsaa ind i, om just ei Reflexionsanarkiet, saa dog de dybeste og forfærdeligste Reflexionsmodsatninger af pro og contra, af Bandede, der opløste, og Bandede, der knugende tynge ned; et Forhold, der giver Troes- og Haabspændingens uafbrudte Stigen under Reflexionens Stigen, og Tankeforsæt, som kun bæres af den Reflaterendes Hoved ved at tage alle Tanker til Fange under Troens ubetingede Lydighed; altsaa ligesom det Modsatte af Iste Forhold; thi Iste Forhold vilde jo give Spændingens gradvise Slappelse og Tankeforsættets succesfulde Bortskaffelse.

Derfor det ved en nærmere Prøvelse maa sandes — og Enhver finder det kun ved selv at prøve — at de i Forholdet II. angivne Betingelser ere de reale og virkelige Betingelser, paa hvilke en Reflaterende, som troer, maa fuldbyrde sin Troes- og Haabsvandring inden Jordlivets Grændser: saa maa det ogsaa med stor Taknemmelighed sandes af os Alle, saamange der proclamere deres stærke Reflexionsdrift til at „tænke over Troen“, at en Anden tidligere, skarpere og dybere, end vi selv, har, ligesom ved selve den menneskelige Existensens Rødder, seet og udtalt et Princip, hvilket vi Enhver især paa sin Maade og efter sin Livserfaring kunne

og skulle drage os til Nytte (hvad der i nærværende Afhandling forhaabentlig er skeet).

Ved en quantitativ Forandring af sit gamle Princip — en Methode Prof. Martensen har fulgt — hæves rigtignok langt fra ikke den gamle Bildfarelse. Men imidlertid var det jo dog muligt, at Prof. Martensen ved denne quantitative Forandring omsider ganske ubemærket kunde komme til at forandre sit Princip; thi — for at jeg endnu engang skal tale som gammel Hegelianer — deri bestaaer jo just „Quantitetens List“, at den ubemærket forandrer og indsmugler ny Dualitet. Men sees der saa atter hen til Prof. Martensens mærkelige Forord, hvori den ærede Dogmatiker, til hvem jeg en Tid lang har staaet i venligere Forhold, med al den Sikkerhed, som inderlig Overbeviisning altid giver, uddeler Frettesættelser til Høire og Venstre, og blandt Andre til de Faa, der have voøet at ville være „absolute i Viben“ (nærmere besøet en Roes, et Befrielsesmiddel, og ingen Dabel): da negter jeg ikke, at det seer ud, som om Prof. Martensen ved Forholdenes Magt var determineret til endnu en god Stund at forblive i hans — som vi mene det — baade store og betænkelige Illusion; en Illusion, der ikke er mindre betænkelig for Troes- og Haabsviisigheden, end for den frie Philosopheren selv.

Og endnu et Ord: den Sag, hvorum her strides, er ikke en Sag, der henhører til eller indstævnes for det saakaldte store Publikums store Kreds, men ene og alene for rette Bedkommende. Den afgjeres derfor heller ikke ved overfladiske anonyme Avisartikler af hemmelighedsfuld Oprindelse, og endnu mindre ved Haandsoprækning af heftigt eller pligtstyldigt bejaende Skarer i sociale Kreds, fra hvilke Opinionen gennem afskillige Individier (selv Fruentimmer) strømmer videre ud, omtrent som

naar Dunsten ved Hjælp af Varmerer fordeles til tilstedende Kabinetter.
Den afgjeres ene og alene derved, at Mand — og ikke en Dunstreds —
stiller sig mod Mand og parerer Angrebet ved Hjælp af de Vaaben, hvor-
med det selv er steet.

Kjøbenhavn i Decbr. 1849.

P. M. Stilling.

Indhold.

Indledning	Side 1—3.
----------------------	--------------

Første Afsnit

Qværo intelligere, ut credam.

(Seg søger ved Tanketilegnelse, videnskabelig Erkjendelse, videnskabelig Beviisførelse for Christendommens Sandhed at gjenoplive min ved Reflexion lidt afsmattede Tro)	3—45.
Psychologisk Efterviisning af Forsøget paa at forsone Tro og Vidnen, at assimilere og tilegne sig den kristelig haarde Føde (Dogmet) i speculativ theoretisk Proces	3—15.
I det reflecterende og theoretiserende Subjects Forhold til det kristelige Object (Dogmet) er der væsentlig kun tre Former mulige; altestersom enten	
a) overveie nde Objectets (Aabenbaringstankernes, Dogmets) Selvstændighed høvdes;	15—17.
eller	
b) overveie nde det tankende Subjects Selvstændighed høvdes	17—20.
eller	
c) baade Objectets (Dogmets) og Subjectets Selvstændighed høvdes samtidig. Men først Foreningen af det theoretisk spændte og det practisk spændte Forhold i eet Subject danser Spændingens Høieste, hvor Forholdet enten maa sprænges, eller og det reflecterende Subjects Modstandskraft brydes og opgives i den absolute Troeslydighed	20—45.
Psychologisk Tilblivelse af Troens Actus i det reflecterende Subject	20—30.
Analyse af Troens Actus og Betingelserne for Troes- og Haabvandringer inden Jordlivets Grændser	30—40.
Det reflecterende Subjects personlige Gudsforhold, Bønsforholdet, gennemreflecteret, indtil det begynder at vise sig som Anstødssteen for Forstanden	40—46.
(Anm. Foreløbig Angivelse af den kvalitative Forskjel mellem Prof. Martensens og nærværende Afhandlings Synspunkt).	

Andet Afsnit.

Credo, ut intelligam.

- (Sag, en Reflectorende, er fra Reflexionsveiene heldigvis sluppen tilbage til et fast, uroftet (bibelsk-firkeligt) Credo, og søger nu atter fra samme af meer og meer at have min Troes-Vished til Intelligensens Vished.) . . . . . 45-96.
- Det Vanskelige ved at forklare sig Standpunktet „Credo ut intelligam“ i psykologisk Forstand . . . . . 45-50.
- Spad har den reflecterende og speculerende Dogmatiker paa Reflexionsveiene opdaget og erfaret om Dogmet? Erfarede han,
- I. at han væsentlig og hovedsagelig ikke kunde tænke det Christelige? . . . . . 50-62.
- eller erfarede han
- II. at han væsentlig og hovedsagelig kunde tænke det Christelige 62 92.
- a) den tilbagevirkende Kraft af Opgavens heldigste og sulb-standigste Løsning paa Troes-Visheden . . . . . 62-66.
- b) er Opgaven at tilegne sig Dogmet ved Tanken lykkedes den speculerende Dogmatiker? . . . . . 66-92.
1. Trinitets dogmet.
- a) Trinitetsdogmets første Bestanddeel, det Guddommelige er Personlighed, i al Kor:hed gennemreflecteret, indtil Dogmet begynder at vise sig som Tankefors . . . . . 66-75.
- b) Trinitetsdogmets anden Bestanddeel, den guddommelige Personlighed er en trefoldig Personlighed, i al Korthed gennemreflecteret, indtil Dogmet begynder at vise sig som Tankefors . . . . . 75-80.
2. Incarnationsdogmet ligeledes gennemreflecteret, indtil det begynder at vise sig som Tankefors (Djavelens Personlighed, Ubiquitetsdogmet, Christi Navvarelse i Navveren) . . . . . 80-85.
3. Dogmerne om Arvesynd og dog — personlig Tilregnelighed; om Gjenfødelse som Raadevirkning og dog — Værk af Friheden; om Christi vicarierende Retfærdighed og Menneskets egen Tilregnelighed ere ligeledes Tankefors . . . . . 85-88.
4. Spad der væsentlig gjælder om ethvert Dogma, at Dogmet er et Tankefors, gjælder ogsaa om Udødelighedsdogmet . . . . . 88-91.
5. Slutningsbetragtning . . . . . 91-96.

Naar et Menneske vilde paatage sig at forsone stridende Magter, som efter deres inderste Natur og Væsen ikke kunne og skulle strides, og hvis Strid derfor, uøiere be- seet, kun beroede paa en Misforstaaelse: da vilde han vistnok paatage sig en Fredens og Betsignelsens Gjer- ning, og ved sin Opgaves Løsning vise sig som den Overlegne, der kjendte begge de stridende Parters indre Væsen og sande Farv.

Naar et Menneske derimod vilde paatage sig at forsone og forbinde til høiere Genhed det aldeles Ueens- artede, eller saadanne Modsatninger, der ere saa ufor- enelige som Vand og Olie, en Tirkantet=Cirkel, en Pseudo=Sandfægt: da vilde det Selvmodsfigende og Latter- lige i Forsoningsopgaven strax være isinefaldende, og enhver Bindestræg i samme Nu vise sig som en Narre- stræg. En sliq Forsoningsopgave skulde sikkerlig ikke have noget Fristende ved sig, eller for Andre noget Bilde- dende og Bedaarende; og endnu mindre vilde der behø- ves Aarhundreders Udvikling for at komme til fuld Klar-

hed over det Unaturlige, Umulige og Latterlige i Forsoningsforetagendet.

Anderledes derimod naar der arbeides paa at forsone Tro og Biden. Hvor fristende er det da ikke at være Mægler mellem to saadanne Stormagter i Livet, som Aabenbarings sandhed og menneskelig Tanke og Fornuft; hvor vildledende veed da ikke Opgaven, „at forsone Tro og Biden“, at give sig Udseende af, at den er mulig, nødvendig og gavnlig. Og dog er det en Illusion; men rigtignok en Illusion, en Skuffelse, til hvis fulde Opklarelse Menneffeaanden har maattet gjennemløbe smertefulde Kriser.

Vel skulde det synes (naar man først er bleven gjort opmærksom derpaa), at den blotte Sammenstillen af saadanne Modsætninger, som Haab og — objectiv Bished (Biden), Tro og — objectiv Bished (Biden), allerede maatte være tilstrækkelig til at vise, at de passe sammen som en „knyttet Næve i et himmelblaat Die;“ men Erfaringen og den hele Række af litteraire Forsoningsforsøg vise noksom, at det ikke har været Tilfældet. Der tales og skrives og troes endnu den Dag i Dag ikke mindre om og paa en Bidende=Troende (en Troende, der fra Standpunktet af credo ut intelligam vil meer og meer hæve sin Tro til Intelligensens Bished og Biden), end om en Troende=Bidende (en Staffels Reflecterende, der ved Tanken søger igjen at læge de Saar i Troen, som Tanken har slaaet; qværo intelligere, ut credam.)

At begge Formler — saavel Formlen: „credo, ut

intelligam“, som Formlen „qværo intelligere, ut credam“ — ere, saafremt de da skulle betegne Forsoning af Tro og Biden, lige falske, vil fremgaae af nærværende Afhandling. Skjøndt begge Formler ikke kunne holdes strengt ude fra hinanden, men idelig gaae over i hinanden og staae i indbyrdes Berelsforhold, skulle de dog, saavidt gjørligt, i det Efterfølgende betragtes hver for sig; en Betragtning, der, saa haaber jeg, nok skal godtgjøre, at Troes- og Haabsvisshedens Natur er uforenelig med den Art af Visshed, som objectiv Biden giver.

I. Qværo intelligere, ut credam.

(Jeg søger ved Tanketilegnelse, ved videnskabelig Erkjendelse, videnskabelig Beviisførelse for Christendommens Sandhed at gjenoplive min ved Reflexion lidt afmattede Tro.)

Naar et Menneske veed med sig selv og ærlig bekjender for sig selv, at han endnu ikke har naaet et Maal, ligegyldig hvilket, som han dog inderlig ønsker at naae (og Formlen „qværo intelligere, ut credam“ antyder jo just et eftertragtet, uopnaaet Maal): saa er det baade skjønt og rigtigt, at han af al Kraft jager efter Maalet ved saadanne Midler, som ved første Diefast skulle synes at maatte føre ham til Maalet. Naar det til Exempel gjælder om at naae et Maal i den udvortes Verden, Maalet paa Kendebanen, saa er det jo ret og rigtigt, at man, for at naae det, bruger Venene og løber ad den Wei, der øiensynlig maa føre til Maalet.

Dg naar det gjælder om at naae, eller rettere gjenvinde et aandeligt Sted, et Maal, ved hvilket man allerede paa umiddelbar, ureflecteret Maade fra Barndommen af har været;*) naar det gjælder om at naae, eller rettere gjenvinde, det Troens Rom, fra hvilket den oppaagnende Reflexion og Culturindflydelsen umærkeligt meer og meer har fjernet en reflekterende Individualitet, der havde „Trang til at tænke over sin Tro“: saa er det kun altfor psychologisk naturligt, kun altfor begrundet i den nyere Protestantismes hele Forhold, at en sliq Individualitet tænker som saa: „mange Veie føre til Rom“, og for mig vil Tanketilegnelsens og Reflexionens Veie vel ogsaa omfider kunne blive Veien til Rom. At de virkelig ogsaa omfider kunne blive det, betvivles ikke i nærværende Afhandling; det antages meget mere som afgjort. Men Spørgsmaalet er kun, om de blive for ham til Rom eller til Roms Gjenvindelse de ligefremme og directe Veie, som de ved første Blik saa skuffende synes; om han paa disse Veie kjører med Jernbanens Hurtighed til Maalet, eller om han kommer dertil som den, der,

*) Læseren bedes at erindre, at den Paagjældende altsaa slet ikke mangler eller har manglet fra Barndommen af „Credo“ som umiddelbar, ureflecteret Forudsætning og Udgangspunkt; og forsaavidt ganske svarer til den Fordring, der gjøres til ham i credo, ut intelligam. Men den Reflekterende, hvorm her tales, har rigtignok ikke „Credo“ som en kirkelig-scholastisk Bekjendelses Credo, der jo og vilde kneble enhver selvstændig Yttring af den frie Reflexionskraft.

for at komme imod Syden, reiste imod Nord. Og sikkerlig vil det vise sig (hvad der dog her endnu kun har Forsiktringens Charakter), at det Sidste bliver Tilfældet; eller at en Reflexerende kun frelses tilbage fra Reflexionsveienes fuldkomne Anarki ved et „stat pro ratione voluntas“, der, for at frelses, opretter det religiøse Dictatur, som tager al Tanke tilfange under Troens ubetingede Lydighed.

Men denne særegne Bessaffenhed ved „den menneskelige Erkjendelses Veie“, at de danne Intet mindre, end den lige Linie til Maalet; denne særegne Bessaffenhed ved Reflexions-Veiene kan ikke kjendes rettelig forud for Reisen paa dem. Ingen kan fritages for Vandringen, og dog kjende dens Natur. Ogsaa her gjælder det: „kun brændt Barn skyer Ilden.“ Det staaer ikke skrevet paa Reflexionens første Milepæl: „denne Veie fører til . . . , vogt Dig for at betræde den“; meget mere lokker og indbyder den ved at have Udseende af at være den directe Veie og Ariadne-Traaden gjennem Livets Labyrinth.

Altsaa: det er kun altfor naturligt, uimodstaaelig naturligt („verbiete Du dem Seidenwurm zu spinnen, wenn er sich schon dem Tode näher spinnt. Das köstliche Geweb' entwickelt er aus feinem Innersten und läßt nicht ab, bis er in seinen Sarg sich eingeschlossen“), at den Reflexerende betræder Tankens Veie og søger at jævne disse, forat det Christelige efter sit hele Omfang atter i ham ved Tanketilegnelsen, hvis den lykkes,

kan vinde fornyet og befæstet Indgang. Thi at Anstødsstenene for det Christelige ikke mindst ligge (hvad der lettere undgaaer en Ikke-Reflecterende) paa Tankens Veie, det seer jo han, den Reflecterende. Fremdeles: jo mere det af protestantiske Theologer, i Modsatning til Schleiermacher, urgeredes, at Christendommen er mere end Fromhedens Sag, at den er en ved Aabenbaring (Inspiration) skeet Besvarelse af de Spørgsmaal og de Theoremer, der ere Speculationens og Philosophiens (Spørgsmaalene om det Absolutes speculative Natur, om Idealverden og Realverden, Creation, Incarnation o. s. v.); jo mere det altsaa urgeredes, at en Hovedside i Christendommen er Gjenstand eller Object for speculativ Erkjendelse; jo mere det endelig urgeredes, at der med Protestantismens Princip, og den deraf sig udviklende Philosophie, ogsaa var vaagnet i Verden det Subjectivitets og Selvbevidsthedens Princip, der alle vegne vilde være „hjemme i sin Omverden“, alle vegne omsætte al udvortes Autoritet (altsaa ogsaa Kirkens) til indvortes: desto mere var ogsaa aabenbart, ja uimodsigelig, den reflecterende Individualitet i sin psykologiske Ret, naar han ved Tankeanstrengelse, ved theoretisk Proces vilde søge at tilegne sig, gjøre til sit eget, assimilere sig Det i det christelige Object, der sagdes at være for Tanken, og saaledes fra een Side, Erkjendelses-Siden, fuldbyrde Omsætningen af Objectivitet (her den christelige) i Subjectivitet. Og har Erkjendelsesprocessen deri en slaaende Lighed med Assimileringsprocessen,

at i hiin, som i denne, Objectiviteten just bliver subjectiveret, tilegnet, assimileret, forvandlet in suceum et sangvinem og inderliggjort; har fremdeles den menneskelige Aand (og det havde den efter en uhyre Maalestok) med Held forsøgt Erkjendelsesprocessen og gjort den stolte Erfaring, at den ligeoverfor de forskjellige Sphærer af Objectiviteten (den fysikalske, den historisk-politiske Objectivitet &c.) væsentligen eller principaliter kan sige: det er dog Altsammen kun Kjød af mit Kjød, Been af mine Been; i alt Dette gjenfinder og gjen-speiler jeg kun mig selv, min Fornuft min Logos (Panlogismen); Alt dette kan jeg i theoretisk Proces qvoad Væsen forvandle in succum et sangvinem: nu, saa laa jo i den theoretiske Processes Iver og Glemsomhed kun altfor naturligt den Slutning nær: det samme theoretiske Forhold maa vel ogsaa gælde, naar jeg, det tænkende Subject, staaer ligeoverfor Aabenbaringens Objectivitet (det Christelige); ogsaa her er vel Opgaven, at erkjende det og assimilere det i theoretisk Proces. Lad det Christelige endog — saaledes talte maaskee Aanden i Monolog — kalde sig selv en „haard Føde“, min Tankkraft, der er forsynet med saa stærke Fordøielsesorganer, skal vel nok fordøie det; ja Opgaven, at tænke det, skal og maa lykkes; thi først saaledes er det egentlig m i t, først saaledes er det egentlig inderliggjort, først saaledes er jeg ligeoverfor det en fri uendelig Subjectivitet, befriet fra al udvortes Autoritets utaalelige Tryk; først saaledes er mit Forhold

til det christelige Object et Forhold, der er den menneskelige Aand værdigt; thi „der Mensch, da er Geist ist, darf und soll sich selbst des Höchsten würdig achten, von der Größe und Macht seines Geistes kann er nicht groß genug denken; und mit diesem Glauben wird nichts so spröde und hart seyn, das sich ihm nicht eröffnede. Das zuerst verborgene und verschlossene Wesen des Universums hat keine Kraft, die dem Muthe des Erkennens Widerstand leisten könnte; es muß sich vor ihm anstun, und seinen Reichthum und seine Tiefen ihm vor Augen legen und zum Genuffe geben.“ Hegels Geschichte der Philos. I. Theil.

Læseren mærker vel nok, hvad det er for en Aand, der taler; mærker vel nok, at der her, saa at sige, gies res store Forberedelser til et storartet Erkjendelsens Maaltid, til en Slags Erkjendelsens Eudaimonisme; mærker vel nok, eller rettere, veed vel nok, at den theoretiske Aand virkelig ogsaa for Alvor i en Slags theoretisk Graadighed vendte sig mod det christelige Object, og i den Formening, at ogsaa dette Object (ligesom anden Objectivitet) maatte være directe fordeligt for den theoretiske Proces, forslugte den theoretiske Aand sig paa det. Men derfor kom den theoretiske Aand da ogsaa snart bagefter „dem Genuffe“ til at sande, at den christelig haarde Føde (*σκληρά τροφή*) dog i Virkeligheden var „zu hart und spröde“ for al directe theoretisk Fordøielse, ja saa haard, at Neohegelianerne ligesaa ivrig vendte sig bort fra

den „haarde Føde“, som Hegelianerne begierligen og graadigen havde eftertragtet den.*)

Fremdeles veed jo Læseren ogsaa nok, at Sandheden hos Hegel bestemmes som Proces, nærmere som Proces, hvis to Factorer constitueres af den subjective og den objective Factor. Det Objective (Objectiviteten) for sig, i sin Isolation, er ikke Sandheden, men venter som en Dwindessæl paa Befrielsen ved Frieren: Subjectiviteten. Og ligesaa er Subjectiviteten for sig, i sin Isolation, heller ikke Sandheden, men (saavel theoretisk som practisk) kun den tomme, formelle, vilkaarlige Subjectivitet, vel endog Egoismen („das Böse.“**) Først i Formælingen af det Objective og det Subjective, først i den theoretiske Proces, Erkjendelsesprocessen, er Sandheden. Forsaavidt nemlig i denne Proces Objectiviteten tilgænes og subjectiveres, saa oplades jo ogsaa dens Skønhed og Sandhed for Subjectiviteten, og den (Objectiviteten) befries og sættes efter sin Sandhed. Og omvendt, idet Sub-

*) Det er sikkerlig — for at jeg allerede her anticipando skal bemærke det — en velbegrundet Paastand, at der just gjennem Hegel (naar man da ikke løber udenom ham, eller over ham med en Harsed) og den paafulgte Reohegeliansmes fuldstændige Reflerions-Anarki kan fremgaae en ny og høiere Form af Subjectivitet, nemlig Troes- og Haabs-Subjectiviteten, den høieste Blomst af Protestantismens Subjectivitets-Princip.

**) Ideens dobbeltsidige Bevægelse fremstilles da forøvrigt — som bekjendt — af Hegel deels som theoretisk, deels som practisk Idee.

jectiviteten opgiver sin Isolation, tilegner sig det Objective og faaer dette til Indhold, saa naeres jo Subjectiviteten med den objective Sandheds Føde, og er saaledes i Sandheden. Som den theoretiske Proces altsaa fra een Side kan kaldes en Subjectiveringsact (det Objective tilegnes, omsættes i Subjectivitets-Former), saaledes er Processen igjen omvendt fra den anden Side at kalde en Objectiveringsact (i hvilken Subjectiviteten objectiveres $\therefore$ faaer det Objective til sit Indhold). I hele dette Forhold, i dette, om jeg saa maa sige, theoretiske Ægteffab mellem det Objective og det Subjective, der gjensidigen give sig hen til hinanden, viser og beviser Subjectiviteten sig I. som den „Overgribende“, der tilegner sig det Objective og gjør sig til dets Herre*), og II. viser og beviser Subjectiviteten sig ogsaa just ved denne sin intellectuelle Kjærlighed som den intellectuelle Frier, som Subjectivitet og som Frihed. Saaledes til Exempel i den intellectuelle Kjærlighed til Naturen eller i den intellectuelle Kjærlighed til det Logisk-Dontologiske. Ligeover for disse forskjellige Sphærer af Objectivitet soutenerer Sub-

---

*) I det theoretiske Forhold til Naturen, i Astronomien og de øvrige Naturvidenskaber beviser Menneskeaanden sig som og gjør sig til Naturens Herre. Ved denne theoretiske Bemestrelse ophører Menneskeaanden langtfra med at glæde sig over og beundre Natur-Objectets Skjønhed, hvilken det tværtimod først nu ret faaer at see. Men den ophører rigtignok (hvad der ei maa forglemmes) med at være Natur-Tilbeder, Hedningens Standpunkt, der ikke theoretisk havde bemestret sig Naturen.

jectiviteten sig unegtelig i den theoretiske Proces deels som den „overgribende“ og deels som Subjectivitet med en intellectuel Friers individuelle Kjærlighed; Subjectiviteten kaster maaskee s. Gr. sin intellectuelle Kjærlighed paa det Logisk-Ontologiske, fremfor paa Naturens Objectivitet o. s. v. Men ligesaa unegteligt er det nok og (med mindre man da er bleven reent theoretisk forheret), at Subjectiviteten i alle disse nævnte Forhold — trods al intellectuel Kjærlighed og Inderlighed i Forholdet — dog endnn kun fremtræder som Subjectivitet, Frihed og Inderlighed i første og laveste Potens, og ingenlunde som Subjectivitet, Frihed og Inderlighed i eminent Forstand eller høieste Potens. Al saakaldt intellectuel Kjærlighed til Gud („en speculativ Gud“) tyder dog stedse paa et theoretisk Gudsforhold og savner den Subjectivitets Kraft, Frihed og Inderlighed, som er i en Troendes og Haabendes Sjæl; et Forhold, der er heelt forskjelligt fra den intellectuelle Kjærligheds speculativ-theoretiske Forhold til sin Gjenstand. Thi vel gjælder ogsaa i den religiøse Sphære den Hegelske Bestemmelse af Sandheden som Proces, Synthese af det Subjective og det Objective; vel gjælder det nok ogsaa her, at hverken det Objective for sig, eller det Subjective for sig, i sin Tomhed og vilkaarlige Isolation, er Sandheden, men at der til denne meget mere udfordres Formælingen af det Subjective med det Objective. Men — vel at mærke, og ikke at forglemme — saaledes, at det Objective i denne Sphære kun subjectiveres,

tilegnes og inderliggjøres i Tro og i Haab, men ingen lunde i speculativ-theoretisk Proces*); vel at mærke, og ikke at forglemme — saaledes, at det Objective, det Christeliges „haarde Føde“ i denne Sphære kun assimileres og besiddes under hele Jordlivets Gang i Troes- og Haabsvished, men ikke i en theoretisk Processes (en objectiv Videns) Vished.***) Thi for Tro og Haab, disse den høieste Friheds lette Børn, vante til at leve af Morgensnens Dug, er en theoretisk Videns kun en altfor massiv Føde. Og da de (Tro og Haab) kun kunne aande og leve i et Element, hvor der svæves som mellem tvende Bande, af hvilke det ene holder dem oppe, det andet tynger dem ned: saa vilde en objectiv Videns Element endogfaa være dem et sandt Dvalstof. Og deraf kommer det vel og, at alle Forsøg paa at fordøie og tilegne sig den christelige haarde Føde i speculativ-theoretisk Proces dog omsider aabenbares og afløres som „Overgreb“, mod hvilke Guddommen ligesom protesterer med de Ord: „nei! her er ikke Du, Mennesket, men jeg, Herren, den „Overgribende,“

*) Hos Hegel, Marheineke, kort hos alle speculative Theologer forglemmes i meer eller mindre Grad denne Sætning. Det nytter slet ikke, at Prof. Mart. siger: En Troende kan tillige tilegne sig det Christelige i speculativ-theoretisk Proces. Det er grundfalsk. Men senere mere derom.

**) At Pseudonymen, Joh. Climacus, ved at faste sit skarpe Blik paa dette Punkt saa aldeles har truffet Sømmet paa Hovedet, saa at end ikke Wilhelm Tell traf sikkrere, da han stød Øblet af sin Søns Hoved: det er nok dog — om jeg seer ret — uomtvistelig vist.

der gaaer ud over dit Begreb, et Kors for din Tanke, et Kors, der kun kan bæres af dit Hoved ved at tage alle Tanker til Fange under Troens ubetingede Lydighed, mig velbehageligere end Fedmen af Bædre."

Dog — som ovenfor sagt — i Erkjendelsesprocessens Iver og i den theoretisk-reflecterende Aands første Arbejdsdage aner den slet ikke, at den i den religiøse Sphære er saaledes situeret ligeoverfor det christelige Object; og endnu mindre aner den, at den just til sit eget Held maa situeres paa disse anstrengende og forfærdelige Betingelser. Og derfor er den Reflecterende da ogsaa saare langt fra strax uden videre Kamp at ville capitulere paa de nævnte haarde Conditioner. Nei, Intet mindre! At Tanker (være sig Aabenbaringstanker eller saakaldt verdslig Wiisdoms Tanker) qua Tanker maae tilegnes ved at tænkes, at Reflexionsveiene altsaa ere de directe Veie for de saakaldte Aabenbaringstankers Tilsegnelse: det er selv en saa naturlig og ved første Diekast sund Tanke, at den lettelig, for ei at sige nødvendig, bliver enhver reflecterende Individualitets første Tanke. Enhver første Opfordring til den reflecterende Individualitet, om at tilegne sig Aabenbaringstanker ved at capitulere og give alle Tanker i Troens Fangenskab, maa nødvendig synes den Reflecterende, der strider under Banneret „*quæro intelligere, ut credam*“, en Art Forhaanelse. Og som det maatte synes en modig Besætning i en Fæstning en Art Forhaanelse, om den blev opfordret til, uden Kamp, at strække Gevær; ja som

den modige Besætning vel først giver sig (hvis den ikke for Overgivelsen foretrækker endog selve Hungersdødens Rædsler), som den modige Besætning først giver sig, tvungen af Nøden (og Folkene med Skjoldmærket: „dem Muthes des Erkennens . . .“ hørte just ikke til de meest Forsagte): saaledes giver den Reflecterende sig, hvis han giver sig, først efter at være bragt til det Yderste. Og mindst af Alt kunde en Reflecterende af „hine tappre Rætter“ falde paa at lade sin Tankkraft engagere som Dogmernes Tabroder; et Engagement, der vel stundom tilbydes den af dogmatiserende Tænkere. Ligesom nemlig en Tabroder stedse engageres efter den Methode, at han tilshyneladende og for et Skins Skyld beholder en fri, selvstændig Mening, medens han dog i Virkeligheden kun skal snakke Herren efter Munden: saaledes kan man ogsaa stundom falde paa, at ville engagere Tankkraften paa samme nedværdigende Betingelser, og derved opnaa dens servile Underdanighed, en Underdanighed og et Forhold, der rigtignok er heelt forskjelligt fra det Forhold, hvor Tanken, efter ridderlig Kamp, omsider giver sig til Fange under Troens Lydighed.

Altsaa: langt fra at være tilfunds at ville capitulere i Reflexionens første Stadium, skal den Reflecterende, der er rustet med Tankkraften, atter og atter anstrenge sig for at kunne tilegne sig Aabenbaringstankerne ved at tænke dem. Under denne Anstrengelse ere vel mangfoldige Stufferser og Nuanceringer i det reflecterende Subjects Forhold til Objectet mulige; Nuanceringer,

der fornemlig hidrøre fra, at det ene eller andet af Ledene i Forholdet har faaet en større eller mindre Selvstændighed. Men væsentlig er der i dette Forhold kun tre Former mulige, alt efter som enten I. overveiende Objectets (de saakaldte Aabenbaringsstankers) Selvstændighed hævedes; eller II. overveiende det tænkende Subjects Selvstændighed hævedes; eller III. baade Objectets og Subjectets Selvstændighed hævedes samtidig. I sidste Tilfælde naaer først Spændingen mellem Subject og Object, mellem den Reflaterendes Tankkraft og Aabebaringsobjectet sit Maximum. Og derfor maa Forholdet ogsaa her enten sprænges, eller og Subjectets Modstandskraft brydes og opgives i den absolute Lydighed.

I. Den overveiende Hævdelse af Objectet finder Sted, naar den reflecterende Individualitet (det være sig nu enten, at denne er udrustet med svagere Tankkraft, eller endnu befinder sig i en vis Uklarhed) paatager sig at tænke og at fremstille som tænkelig hele den saakaldte gamle orthodoxe Christendom. Som Repræsentant for sli­gen en reflecterende Individualitet i den nyere Tid kan man vel meest passende nævne Göschel. Han troede sig istand til og paatog sig ved Tankkraften at kunne tænke, altsaa tilegne sig, den orthodoxe Christendoms haardeste Føde. Der var Intet, Intet, aldeles Intet i det Christelige, uden at jo Göschels Tankkraft kunde fordøie det. At en Mave kan sluges Stene, skal nok imidlertid ikke altid være et Beviis paa dens Sundhed,

men snarere paa dens abnorme Tilstand, og efter paa-
lidelige Lægeattester var nok ogsaa Göschel syg.

Den her beskrevne Form af Subjectets Forhold til
Objectet kan nærmere beskrives som den Reflecterendes
første og falske Capitulationsact; forskjellig fra den Ca-
pitulation, der bliver at afhandle under Nr. III., hvor
den Reflecterende, som troer, troer ved at give sin Tanke
til Fange under Troens Lydighed. Den er ogsaa meget
nær beslægtet med, eller, rettere, kun en nyere lidt modi-
ficeret Form af Middelalderens Scholastik, af credo, ut
intelligam*), hvor Tankekraften er engageret som, og

---

*) Dersom „Credo“ i Sætningen credo, ut intelligam be-
tyder den kirkelige Bekjendelses „Credo“: saa er en sli-
g Dogmatikers Standpunkt — trods al Protest — hver-
ken meer eller mindre, end Scholastik. Betyder „Credo“
derimod kun et mere ubestemt, svævende „Credo“ et „in-
dre Lys“ i den Gjenfødte, et umiddelbart Forhold til
den hellig Aand (spiritus sanctus), der fournerer Dog-
matikeren med Tanker: saa er en saadan Dogmatiker ikke
mere en Speculant, men — en Inspireret, med hvem et
jordisk Menneske billigviis ikke kan disputere. Betyder
„Credo“ endelig kun en i ethisk-religiøs Henseende gjen-
født From: saa er det fuldkommen sandt, at kun den
Fromme (Credo) rettelig kan beskrive Fromhedslivet (det
Religiøs-Anthropologiske), ligesom en Giffende kun rettelig
fatter Giffovens Liv. Men hvorledes et saadant „Credo“
directe hjælper til at tænke Triniteten, Theoremerne om
Verdens Skabelse, Incarnationen (hvertil der nok, fremfor Alt,
maa udfordres lidt Tænkraft, lidt dialektisk Styrke): det
gaaer ud over min Fattetæne. At der til at tænke (som da
til enhver Aandsvirksomhed) hører Phantasie, det forstaaer
sig. Men dersom der til den dogmatiske Speculeringen hør-

stunken ned til Dogmernes Fabroder. Ligesom nemlig, efter Plato, den i Aandsens Svage og Ubefæstede kan synke ned til at blive et Fruentimmer og omsider en Fugl, et slagrende phantastisk Noget: saaledes kan man- gen en blødagtig reflecterende Individualitet omsider synke ned til at ville tænke under en Art scholastisk Banner. Et kraftigt Hoved, udstyret med Tankkraft paa mandig Viis, vil imidlertid aldrig kunne tage denne Bending. Om han endog en Tid kan leve hen i den Illusion, at Tankkraften kan tænke det Oprindelig-Christelige eller den med samme meer og mindre identificerede Kirkelære: saa vil han dog ikke i Tidens Længde kunne vedblive med at skuffe sig selv og Andre. Thi langt mere skal det egne sig for hans Natur, at hævde Tankkraftens Frihed, og derved komme til at henhøre under Formlen Nr. II., hvor det reflecterende Subjects Selvstændighed overveiende hævdes.

II. Dette Forhold finder Sted, naar det reflecterende Subject under den forsøgte Tanktilegnelse af det christelige Object overveiende hævder sin egen Tankkrafts Selvstændighed, og ikke regner det saa nøie med det christelige Object, der maa finde sig i, at omkalfatres, for- kortes eller forlænges, alt efter som Subjectets Procrustes- Seng fordrer det. I dette Forhold omgaaes den theore-

---

rer i ganske extraordinair, u hørt Forstand levende Phantasie: da er jeg bange for, at den dogmatiske Speculeren kun altfor meget bliver en Phantasieren.

tisse Mand overmodig, overmægtig og overgribende med det christelige Object, der af Tænkeren, som er sig sin formende Kraft bevidst, i Gjerningen ikke agtes for stort Andet, end et Materiale, en formløs Materie, et formeligt Stof, hvoraf den dristige Promethens former hvad han efter sin antonomiske Gyne vil og kan. Som Repræsentant for denne Form af Subjectets Forhold til Objectet nævne vi paa Philosophiens Gebeet Hegel, fra theologisk Standpunkt Marheineke. Som man omstøber en gammel Mynt af ædel Metal, og derved paany bringer den i Cours: saaledes blev det bibelske Metal præget til en moderne Mynt, der stod høit i Cours ved at bære Hegels Brystbillede. Og langt fra at Theologerne, der dengang førte det store Ord, paa en afgjørende, energisk Maade protesterede, vare de meget mere ret tilfredse med, at der ved Philosophiens Hjælp dog bragtes Noget ud af deres tvivlsomme Giendele. Af de bibelske Udsagn om den treenige Guddom, om Gudmennesket, om den personlige Djævel o. s. v. udbragtes der saaledes ved Philosophiens Hjælp Noget, der i den moderne Verden havde en Slags Cours, nemlig hiin velbekjendte Kreds af modern-christelige Forestillinger og Tænk. Og det skulde maaskee og, strengt regnet, kun slet have anstaaet Theologernes Mængde at gjøre nogen kraftig Indsigelse. Thi hvad Philosopherne gjorde ved det christelige Object, idet de behandlede det som et Slags religiøst Leer, hvoraf Tænkens formende Kraft dannede Skikkelser, der stundom havde en skuffende Lighed med de

antike christelige: det havde Theologernes Mængde i Grunden allerede for længe siden i Principet gjort — kun med den lidet misundelsesværdige Forskjel, at Theologernes Selv-Skabninger, deres rationalistiske Kristus, deres Philouiske Guds søn og deres Djævel fra Babylon meget ofte toge sig ud som Nürnbergers Duffer i Sammenligning med Skulpturens Mesterværker.

Enhver seer let, at i den her beskrevne, af Hegel og Marheineke repræsenterede Form, af den theoretiske Aands Forhold til det christelige Object var Spændingen mellem Object og Subject egentlig bortfalden. Da Objectet her i Grunden i meer eller mindre Grad blev degraderet til upræget, modstandsløs Stof, saa maatte det stedse, i Tilfælde af Sammenstød og Collision med Tanken, finde sig i at corrigeres efter Tankefor- dringen. (Saaledes ophævedes da ei blot den bibelske Djævelslære, men mangfoldige andre bibelske Bestanddele). Eller, anderledes udtrykt, et Sammenstød mellem Subject og Object var her umuliggjort, fordi Forholdets ene Led, Objectet, ikke stod som „Klippemanden“, der forbyder al menneskelig Tankekraft (den bekjendte theologiske Perfectibilitetslære) at lægge sidste formende Haand paa sig*). Opstilles derimod Christusstatuen

*) Prof. Martensen vil ogsaa — som det sees paa flere Steder af hans Dogmatik (sfr. især Englelæren) — modernisere det Christelige ved at iføre det moderne philosophiske Dragter, der dog af og til vise sig at være for snevre

saaledes, da turde han let blive den Steen, paa hvilken Tanken støder sin Fod; let blive den Skikkelse, hvilken Tanken enter vender Ryggen, eller for hvilken den maa falde ned i Tilbedelse. Hvad der altsaa fremfor Alt var fornødent, forat det kunde komme til den rette Spænding og Afgjørelse, det var en Kritik, der med Kjenderblik spurgte: „hvis Billede og Overtskrift er dette?“ . . . „nu saa giv da Keiseren, hvad Keiserens er, og Gud, hvad Guds er“. Hvad der fremfor Alt var fornødent, det var en Kritik, der gjorde Ende paa Skinforsoningen*), som kun var opnaaet ved Subjectets Overtagelse over Objectet, og som fremstillede det Christelige i sine skarpe Conturer, saaat det ret maatte vorde Subjectet isinefaldende, at Objectet (Dogmet) vilde være en haard Føde for dets Tanke.

III. Her er da Partiet lige. Objectet er i denne Form af Forholdet meer end Stof, Subjectet meer end Fabroder. Og idet saaledes begge Ledets Selvstændighed samtidigen hævdes, maa det kunne komme til Afgjørelse, om det selvstændige Subject formaaer ved Erkjendelsesproces at tilegne sig det usorvanstede christelige Object,

for de gamle Skikkelser. Ligesom Lagen, for at faae de bittere Piller til at glide lettere i Patienten, stundom indsvøber disse i lidt Sukker: saaledes kan man ogsaa bruge en lignende Methode ved at svøbe Dogmet i philosophisk Emballage.

*) Alt selv „Neohegelianismen“ i denne Henseende har maattet tjene til det Gode, er altfor aabenbart til, at det skulde behøve en videre Begrundelse.

eller ikke. At en Slags theoretisk Tilegnelse, en Slags Forsoning af Tro og Videns kan opnaaes, deels ved Dpoffrelsen af Subjectets (cfr. Nr. I.), deels ved Dpoffrelsen af Objectets (cfr. Nr. II.) Selvstændighed, det vide vi Alle. Men vi vide ogsaa Alle, eller skulde dog vide det, at en Forsoning, der opnaaes paa flige Betingelser, aldrig har været, og aldrig vil blive Andet, end et fortvært Skin, der med Tiden maa forsvinde. Om derimod en virkelig og varig Forsoning kan tilveiebringes, uden at enten den ene eller den anden Part fornædret og fornægter sig selv, turde nok nu være meer end tvivlsomt; uagtet rigtignok Dr. Martensen endnu vedbliver at være af den Formening, at han fra sit „credo, ut intelligam“ kan, uden Dpgivelse af Subjectets eller Objectets Selvstændighed og Værdighed, ad den menneskelige Erkjendelses Veie opnaae en dybere Tanketilegnelse og en dybere speculativ Begripen af det Christelige. At denne hans Mening kun er en Formening, og at hans laderende Position er uholdbar, det skal senere, fornemmelig i andet Afsnit, vende, om jeg ikke feiler, tilstrækkelig beviist.*) Men først afslutte vi Betragtningen af det

---

*) Anticipando være det her bemærket, at Tankens tilsyneladende Dvereensstemmelse med Dogmet og cordiale Forhold til samme, kun hidrører derafra, at Reflexionskraften aldrig faaer Lov til at tale heelt og uforbeholdent ud og sige sin Hjertens Mening. Prof. Martensen documenterer stedse Dogmernes Rigtighed ved kun „halvt afhørte Vidner“, der, saa at sige, hemmelig ere instruerede paa at fortie Vidnesbyrdet „Contra“.

selvstændige Subjects og det selvstændige Objects spændte Forhold, og forfølge Spændingen til sit Høieste.

Vi bemærke da, at saa spændt Forholdet end kan være mellem det selvstændige Object og det theoretiserende Subject, der, vel udrustet med Reflexionskraft, allevegne*) uundgaaelig opdager Anstød for Tanken: saa naaer dog Spændingen mellem Object og Subject aldrig sit Maximum, saalænge Livets Gang forunder Subjectet at leve i et eenfaldigt theoretisk Forhold til det christelige Object. Thi som eenfaldigt theoretiserende er Subjectets Forhold endnu ikke i strengeste Forstand et personligt (et existentielt) Forhold. Det eenfaldigt theoretiserende Subject, der for lutter Betragtten i en vis Forstand har tabt sig selv, spørger saa at sige mere paa Andres, end paa egne Vegne, om der er Forsyn, Udødelighed, Dom o. s. v., og forhindres ved lutter Theoretiseringen fra, at føle sig selv som den rette Bedkommende. Skal Spændingen altsaa naae sit Høieste, maa Forholdet aabenbart tænkes og konstrueres saaledes, at jeg, dette bestemte Subject („du er Manden“) som rette Paa-gjældende er stedet i Forholdet. Først saaledes bliver Spændingen meer end blot theoretisk, bliver — practisk, personlig, existentiell. Fra den blot theoretiske Spænding kan det reflecterende Subject saa at sige echappere, saasnart Spæn-

---

*) Dersom Læseren behøver nærmere at forvise sig om, at Reflexionskraften ved hvert Dogma opdager Anstød for Tanken, saa henvises han her foreløbig til Slutningen af første og andet Afsnit.

dingen bliver ham for stærk. Fra den personlige Spænding kan Subjectet af dybere Natur langt vanskeligere escape. Det er som fastnaglet i Forholdet, og maa saa at sige Dag og Nat vende Ansigt til. Den theoretiske Spænding har stedse mere Charakter af en selvvalgt, der med en Slags Frihed kan sættes og ophæves. I den personlige (eksistentielle) Spænding derimod er det reflecterende Subject saa at sige af Tilværelsen selv udvalgt og udkaaret, og maa i denne Spænding, om ellers nogenstunde, kunne faae lidt at vide om, hvad det er at troe. I det theoretisk spændte Forhold beroer Spændingens Intensitet og Omfang paa Intensiteten og Omfanget af Subjectets Reflexionskraft. Jo intensivere og extensivere Reflexionskraft, desto stærkere theoretisk Spænding; og det er derfor ingenslunde ethvert Subjects Sag at komme i denne Spænding. I det personligt spændte Forhold derimod er væsentlig ethvert, selv det simpleste, Menneſte, saasnart han af selve Tilværelsen saaledes udkaares til Trængsel og Smerte, at hvad der — seet og opfattet paa menneskelig Viis — af ham, den Paagjældende, maa føles og opfattes som den dybeste Ulykke og Modgang, der kuer og hæmmer hans Liv, dog, seet og opfattet paa christelig Viis, skal være det Bedste, Guds Styrelse, Modgang. Men først Foreningen af det theoretisk spændte og det practisk (personligt) spændte Forhold i eet Subject danner Spændingens Høieste, og den Livs-Situation, i hvilken det reflecterende Subject maa kunne faae lidt at vide om, hvad det er,

der egentlig bydes ham, naar det bydes ham at troe. Vi tage vel her eksempelviis kun et enkelt, ganske almeentmenneskeligt Troes- og Haabsforhold for os, men for ved Hjælp af dette, som et Exempel instar omnium, at opdagge Troes- og Haabslivets væsentlige, qualitative Natur.

Lad os da lidt nærmere betragte, hvorpaa Forholdets Spænding egentlig berocr, og nærmere analysere det spændte Forholds Momenter paa begge Sider. (Å den objective, og b den subjective Side i Forholdet.)

a) Fra Objectets (Christendommens) Side lyder jo Sproget saaledes: den personlige, allestedsnærværende og alvidende Gud „endog Eders Hovedhaar ere talte“ er ikke blot det Heles og Stores, Universums og Slægternes, men hvert enkelt Menneskes Gud og Styrer, og det i hans Livs enkelte Forhold „ikke en Spurv . . . .“ Eller med andre Ord: den personlige Guds (Forsynets) Forhold til Verden og hver Enkelt i Verden er et fuldkomment mikroskopisk Forhold; eller endnu anderledes udtrykt: ligesom den fuldkomne og omsorgsfulde Gartner vilde være den, der kjendte og skaffede tilveie, hvad enhver enkelt Plante ifølge sin Natur behøvede for at vore og udfolde sit skjulte Liv (være sig Varme eller Kulde, Blikstille eller stormende Vinde): saaledes er det christelige Forsyn den alvidende, almægtige og omsorgsfulde Gartner i Aandernes Have, der kjender og tilskaffer enhver Individualitet de for dens Udvikling og Fremvært nødvendige og eiendommelige Livsbetingelser.

b) Men hvorledes lyder nu Sproget fra det theo-

retiserende og reflecterende Subjects Side, der betragtende vender sig mod Tilværelsens empiriske Details og lægger hiin christelige Maalestof an derpaa? Ja hans, den Reflecterendes, Sprog maa vel omtrent lyde saaledes: sammenholdt med den empirisk-detaillerede Tilværelse viser hiin Christendommens Tale om det specielle Forsyn sig for det mennekelige Die som en aldeles tvetydig, ja vel endog haard Tale. Thi for den mennekelige Betragter, naar han da ikke umenneskelig fornemt luffer Diet for Livets Concretion, staaer i den objective Tilværelse Tegn imod Tegn; og for det mennekelige Dre, der vover at ville indlade sig i Samtale med Tilværelsen, lyder dens Sprog stedse tvetunget. At fra selve Guddommens Standpunkt, for selve Forsynets Die og Dre Tegn skulde staae imod Tegn, eller Tunge lyde imod Tunge, det siges her ikke, men vel, at det for den mennekelige Betragter, det mennekelige Subject, der reflecterer paa Tilværelsen, viser sig saaledes. Ad den objective Betragtningens (Reflexionens) Veie at ville finde Guddommen, hvert enkelt Mennekelivs, mit Livs Guddom og Forsyn; ad den objective Betragtningens Veie at ville have Bished for, bevise Guds (det personlige Forsyns) Tilværelse førend (prius) jeg troer derpaa, eller dog som objectivt Støttepunkt for min Antagelse: det er saare dybt begrundet i Mennekelivs Natur quæ reflecterende, og derfra ogsaa de saakaldte Beviser for Guds Tilværelse. Men jo grundigere og resolutere en Reflecterende slaaer ind paa den objective Betragt-

nings Veie, desto hurtigere skal han — hvis Veiene da ikke løbe ud for ham i mange Veie, saa han taber sig i Reflexionens Anarki — komme til det afgjørende Punkt paa Banen, hvor der aabner sig for hans Die, som for Herkules paa Stillereien, tredje Veie, hvor Balget mellem Forsyn og Tilfælde (Skjebnen) staaer ham aabent. Langt fra, at den objective Tilværelse skulde give den Søgende, der slaaer ind paa den objective Betragtningss Veie for at finde Gud, nogen objectiv Wisshed og Tilforladelighed, noget Beviis; langt fra, at der paa det Punkt, hvor Veiene dele sig, skulde paa den ene med store, isinefaldende Bogstaver staae skrevet: „eneste rette Veie“: er den objective Tilværelse meget mere ubarmhjer- tig nok til ganske at lade den Søgende i Stikken, og er forsaavidt aldeles upartisk, overladende det til Sub- jectet paa egen Assurance at tage sit Parti. Men det er netop det, den reflecterende og theoretiserende Betrag- ter saa nødig vil; han vægrer og krymper sig just for at tage Parti, førend han „forud“ har faaet usvigelig, ubedragelig (objectiv) Wisshed for, at Partiet, han ta- ger, er rigtigt. Ved at tiltræde den objective Betragt- ningss Veie vil den Reflecterende forud forskaffe sig Be- viis, Wisshed og Garanti for de religiøse Antagelsers, for Troes- og Haabsvandringens Rigtighed, omtrent som naar en raisonnerende, udisciplineret Soldat forud for Marschroutens Tiltrædelse vilde forlange Beviis, Wisshed og Garanti for Marschroutens Rigtighed. Men see! Beviset, Wissheden, Garantien og det længsels-

fuldt attraaede „for u d“ skal ikke forundes ham; kun under Routens Tiltrædelse, Fortsættelse (hvor der idelig er Spænding) og ved Routens Ende ligger ene Beviset for Routens Rigtighed. Saalænge Tilværelsen derfor ikke stærkt trænger ind paa den Reflecterende og, ved ligesom at sætte ham Kniven paa Struben, tvinger ham til at tage Parti: saalænge vil han tøve og opfatte det, lig den, der nødig vil springe i Vandet, førend han har lært at svømme. Eller, som ovenfor antydet, anderledes udtrykt: i det blot theoretisk spændte Forhold er Spændingen ikke personlig nok, og derved bliver det lettere for Subjectet at tøve, at vende Ryggen til og echappere. I den personlige Spænding derimod presser Tilværelsen paa, og fremsthynder, ved at barricadere de mange Udveie, at Subjectet vælger sin Bei og tager Parti.

Lad os da altsaa — vi kunne jo gjøre det per hypothesis — sætte det allerede theoretisk spændte Subject ind i den practiske (personlige) Spænding. Lad os for et Dieblif antage, at han, det theoretisk spændte, med Reflexionsdrift udrustede Subject, af Tilværelsen selv ligesom udkaares til Trængsel og Smerte: hvorledes vil vel saa det christelige Object (her nærmest Forsynsdogmet) tage sig ud for hans, det paagjældende Subjects Die? Mon det, Dogmet, vil synes ham troligt og begribeligt, eller utroligt og paradox? Nei sikkerlig skal det dog nok uidentviol synes ham, den Betrængte (om maastee ellers ikke nogen Anden), ham, paa hvem just

Byrden og Trykket (af hvad Art det nu forøvrigt være maa) her per hypothesin tænkes lagt: — saare utroligt og paradox! Saa paradox, som om det bødes Planten at vore ved — at trække Jordbunden fra den; Fisken at svømme ved — at berøve den sit Element; Fuglen at flyve ved — at fratage den sine Vinger. Og i denne kvalfulde Spænding skal det reflecterende Subject uden tvivl sætte Reflexionen i Bevægelse, for at finde Lys i Livets Forvikling. Men — Reflexionens Traad skal dog ikke blive ham Ariadne-Traaden i Labyrinthen, men meget mere den Traad, hvis Ende taber sig i Vandidets Daarefiste. — Og i denne kvalfulde Spænding skal det reflecterende Subject uden tvivl, atter og atter reflecterende og vaandende sig i sin Trængsel, spørge Tilværelsen ret indtrængende, hvad den dog egentlig mener om Forsyn, Udsødelighed, Dom o. s. v.; thi han, den i Trængslen Stedte, trænger nu for Alvor til Visshed og spørger just ikke mere til Tidsfordriv. Men — den objective Tilværelse skal dog lige ubarmhjertig forblive ved sit Upartiske: „tvende Veie og ingen objectiv Visshed forud“. — Og i denne uudholdelige Tortur skal det reflecterende Subject uden tvivl, plint til det Yderste, vridende sig i Støvet som en Orm, anraabe Himlen om Visshed, om denne Visshed saa end blev Lynstraalen, der ramte hans martrede Bryst. Men — ingen objectiv Visshed forud! — Og i denne høieste Nød skal det reflecterende Subject maaskee, drevet af Bløden under hans Fod og ansporet af Trang til Redning, men forladt af

al objectiv Visshed, gjøre — for at minde om Skriftens Troesvandring — Vandringens første Skridt, det Skridt, der ei blot fører til Troen, men selv er Troens første Skridt og den subjective Vissheds Fødsel; den objectivt forgjæves attraaede Vissheds Fødsel i Subjectivitetens eget Indre, paa Subjectivitetens (ikke Objectivitetens) egen Basis og egen Assurance.

Dg naar vi da i Phantasiien videre følge Subjectet, der her i Spændingens Høieste supponeres at fuldbyrde Troesvandringens første Skridt: hvad indeholder saa ved nærmere Analyse dette første Skridt eller Troens første Actus? Veed man kun ret tilgavn, hvad dette første Skridt indeholder, saa veed man ogsaa væsentligen, hvad det er at troe, og kjender som in nuce Troes- og Haabsvisshedens qualitativt betegnende Prædikater.*) Thi som det at „gaae“ væsentligen indehol-

*) I de dogmatiske Lærebøger (og saaledes ogsaa i den for os liggende Dogmatik) er der i det Hele taget en paafaldende Mangel paa qualitativt betegnende Prædikater for Tro og Haab. Paa Prædikater, der ganske i Almindelighed eller omtrentlig betegne Sagens Væsen og Centrum, paa periferiske Prædikater, er der vel ingen Mangel. Men desto større er Manglen paa centrale eller Væsens- og Qualitets-Prædikater; et Særlynd, der da forøvrigt ganske naturligt forklares deraf, at man altsåreensidig fæster Blikket paa Dogmernes objective Indhold (fides, quæ creditur) istedetfor paa det troende og haabende Subjects Troes- og Haabsforhold til samme. Underledes i de Kirkegaardske Skrifter; herfra denne Rigdom paa Prædikater for det at „troe“. Da ethvert quali-

der en idelig Gjentakelse af det første Skridt, saaledes indeholder ogsaa hiin Troens første Actus væsentligen hvad der repeteres under den Troendes og Haabendes videre Gang.

1. For det Første er det da klart, at Subjectet i det omtalte Troes-Skridt — saafremt han, hvad her supponeres, i Gjerningen troer — personlig og practisk fuldbyrder

tatiivt betegnende Prædikat jo just betegner Sagens Qualitet, Væsen og Centrum (hvad der ikke gjælder om de peripheriske Prædikater), saa er Brugen af Dvalitets-Prædikatet naturligviis uundgaelig, hver Gang Sagens Væsen og Dvalitet skal angives. For Troes- og Haabets livets Dvalitet er saaledes Prædikatet „paradox“ et Dvalitets-Prædikat, og det vilde da være den meest lurvede Feighed forsættlig at slye Brugen af Prædikatet, fordi en Anden først paa en saa karakteristisk Maade har afbenyttet det eller, rettere, fremdraget det paa ny af sin Afse. En heel anden Sag er det, at man maa være yderst varsom med Brugen af Prædikatet, saa varsom, som naar man omgaaes med Ild. Thi er det overhovedet farligt at lege med Ild, saa er det vel ikke mindst farligt at røre ved Brændpunktet; og som centralt Prædikat er Prædikatet just ikke det meest brugbare ligeoverfor en peripherisk Mængde. Er Diet derimod konstrueret lidt dialektisk skarpt, konstrueret for at see Dvaliteter; og er man overhovedeførst lidt modnet i Livet til at see: da, saa forekommer det mig, ligger Prædikatet endog saa lige for Næsen, at man nu kun kan undre sig over, at man saalænge har været det nær, uden dog ret at see det. I den her eksempelviis tagne Situation støder jo Diet uvilkaarlig paa Prædikatet, fordi, vel at mærke, Subjectet selv her stikker lige midt i Paradoxet (= med Haab — med Haab“)

en dialektisk Gjerning og Daad. Thi kan Dialektik, taget som Egenfæb ved Tanken, overhovedet beskrives som Virtuositet i at behandle Tankemodfætninger, at dreie og vende det Modfætte til sit Modfætte: saa er det vel klart, ja uden al Indfælgelse vist, at Troens Actus af den Betrængte, der i Troens factiske og practiske Leven omsætter Smerte til Glæde, Modgang til Medgang, til det Bedste, ogsaa indeholder og fuldbyrder en dialektisk Handling. Til at fuldføre en logisk-dialektisk Bending, en dialektisk Bending i den abstracte, den rene og lette Tankes Rige (til Ex. den logisk-dialektiske Bending mellem det Positive og Negative, Aarsag og Virkning o. s. v.) hører der kun dialektisk Tankekraft og dialektisk Smidighed.*) Men medens Tanken er let som en Fjæder, og den logiske Dialektik lig en Leg, hvor der spilles Fjæderbold med Tanken: saa er derimod Tilværelsens og Virkelighedens Byrde paa den Betrængte tung som et Bjerg, og Troens dialektiske Daad en Daad, der forvandler Lidelsernes tunge Bjerg til Troes-Glædens lette Fjæder, en dialektisk Kraft, der

*) Her sees, som det forekommer mig, tydelig paa cengang Ligheden og Uligheden i de Hegelske og Kierkegaardske Arbejder. I hine fremtræder mere den logiske, i disse mere den existentielle Dialektiker. Men i det Dialektiske ligger begges Identitet og Forskjel. At Tilværelsen, Existensen er dialektisk, deri har Hegel uomtvistelig Ret. Men der ere, saa at sige, flere Sphærer af Existential-Dialektik, for hvilke Hegel ikke havde Die, eller som han dog i ethvert Tilfælde slet ikke har set; i disse Sphærer fremtræder Kierkegaards dialektiske Virtuositet.

fun — som bekjendt — blev Troen, og ikke Tanken forjættet; en dialektisk Kraft, der kun vækkes, saafremt Kraften da ikke vedbliver at slumre, under Potensationen af de inderste Livskræfter i Trængslers Kampe.

2. Men er Troens Actus saaledes, ifølge den anstillede Analyse, uomtvistelig en dialektisk Handling; er Prædicatet „dialektisk“ dens væsentlige og qualitative Prædicat: saa er den Troendes Troes-Gjerning ligesaa uomtvistelig (hvad der allerede ligger i det Dialektiske) en „parador“ Gjerning. Thi er det ikke unegteligt parador, at den Betrængte, den rette Paagjældende, i Troens Vandring og med Troens Die betragter og benævner som et Høire, hvad han dog, med sit Die, seer som et Venstre; som et Op, hvad han dog, med sit Die, seer som et Ned; som det Bedste, hvad han dog, med sit Die, seer som Trængslernes Høidepunkt? Er det dog ikke unegteligt for Kjød og Blod i høieste Grad parador, at han, det reflecterende Subject, hvem Tilværelsen kun svarede med hiint Upartiske „tvende Veie og ingen objectiv Bished forud“, ligesom i ædel trodsigt Gjenfvar og med Smertens hele Energi sætter uendelig subjectiv Bished imod, og saa at sige selv overtager*) den objective Assurance, den Bished og det forud, som den objective Tilværelse negtede ham?

3. Men er Troens Actus den Actus, som her i Nr.

*) Thi at Subjectet — stikkende midt i den objective Upartilighed og Uafgjorthed — i Resoluthed fordrifter sig til at sætte uendelig Lid til Evangeliets Trøst, er jo just en Act af Subjectivitet og Frihed i høieste Potens.

1 og 2 er beskrevet: saa er den ogsaa fremdeles den Personligheds Actus, i hvilken Subjectiviteten paa eengang uendeliggjøres ved i Resoluthed at tage Troespartiet „pro“, og i samme Nu tillige fatter, at den ved ethvert afgjørende Beviis, enhver objectiv Assurance og ethvert „forud“ — om det var muligt — kun vilde berøves den Uendeliggjørelse og den Art af Visshed, som Troes- og Haabvissheden giver. Og saa gaaer det da — for at jeg skal betjene mig af, om jeg ikke feiler, Pseudonymens saa betegnende Billede (her lidt modificeret), med Troens Pagt, som med Kjærlighedens Pagt, at saavist som de Giffendes Pagt ved alskens objectiv Garanti, og ethvert „forud“ kun vilde franarres den Uendeliggjørelse, som Giffovens subjective Visshed og Risiko giver: saavist vilde og den Troende og Haabende ved enhver objectiv Visshed og ethvert „forud“ fralistes Det, som egentlig er Troens Duft og Charakteren af Troens Visshed.

Men ved Hjælp af hiint den objective Tilværelses Upartiske: „tvende Veie og ingen objectiv Visshed forud“ har da ogsaa Guddommen m. H. t. Troens og Haabets Pagt tilstrækkelig og omhyggelig sørget for, at, reent objectivt seet, Muligheden af det Troens og Haabets „Forgjeves“, hvorefter Apostelen taler, stedse holdes aabent for det reflecterende Subjects Die. Og sikkerlig ere disse Troes- og Haabsvandringens Betingelser anstrengende, Stræk og Øysen indjagende Betingelser for Kjød og Blod; men — de ere jo Troes- og Haabsvandringens *conditio sine qua non*, og heri ligger Forsoningen med dem. Kunde der

af et Videnskabernes speculativ-theologiske Selskab, selv om det stod paa Standpunktet af *credo ut intelligam*, godtgjøres og bevises, „specielt Forsyn, personlig Udødelighed ere sikkerlig til, vi, Selskabet, garantere for det“: saa vilde der jo unegtelig blive eet Assurance-Selskab*) mere i Tilværelsen; men — med denne Mulighed af Assurance vilde unegtelig ogsaa eo ipso at

*) Det seer næsten ud, som om een af vore yngre Theologer agter at oprette et slikt theologisk Assurance-Selskab. Han tilgive mig denne Spøg (den har ligesaa lidt som nogen anden Yttring til Hensigt at saare Individerne, men vel — om muligt — desto føleligere deres Sag). Men hvad i al Verden skal det dog sige, at den „Be-
 tragtning, som han vil gjøre gjældende, er den, at det væsentligt berøer paa den theologiske Videnskab at styrke og udvikle Troen, og at Skriftens Indhold skal erkjendes, hvorved Aabenbaringsprincippet først kommer til en selvstændig af Troen uafhængig (sic) Eksistens?“
 Vilde et Videnskabernes speculativ-theologiske Assurance-Selskab sige, at Selskabet ikke paatager sig at garantere heelt, hvorfor Selskabet heller ikke pretenderer, at Assurance skal være Troes- og Haabvishedens Grundvold, men at dets Assurance dog yder nogen Vis-
 hed, der ikke bør forsmaaes og agtes ringe: saa er Svaret, at Endelighed imod Endelighed, Relativitet mod Relativitet, f. Ex. 1 i Forhold til 4 eller 1 : 4 vel maa anslaaes til Noget, nemlig $\frac{1}{4}$; men allerede i den matematiske Verden bliver Endelighed imod Uendelighed, 1 i Forhold til ∞ eller $\frac{1}{\infty}$ anslaaet = 0. I den endelige Verden, i Prosaens hele Trafik, er det naturligviis baade klogt og gjørligt at assurere flere Steder samtidigt, just fordi ingen uendelig Assurance her kan opnaaes paa noget enkelt Sted. Men i Uendelighedens Verden i Troens og Haabets Verden, hvor just uendelig Assurance er Hovedsagen, ere Betingelserne ganske andre.

Troes- og Haabsvandring være umuliggjort paa Jorden (og dog vide vi jo, at først hisset ved Maalet, ved Routens Ende, skal Troen og Haabet affattes, medens do hisset Kjarligheden bliver). Og omvendt: kunde der ved noget philosophist Vidensfabernes Selfab (det maatte da være Fritænernes) tilstrækkelig og paa afgjørende Maade bevises „specielt Forsyn, Udødelighed o. s. v. ere sikkerlig umulige, vi, Selfabet, garantere for det“: saa vilde ligeledes al Troes- og Haabsvandring være umuliggjort paa Jorden. Thi af en Reflexerende fuldbyrdes Troes- og Haabsvandringen gjennem alle Stationer i Jordlivet kun uuder de dybeste Reflexionsmodsatningers Bestaaen for Reflexionens Dobbelt-Blik: under et Høire og — et Venstre; et Op og — et Ned; Bande, der opløfte og — Bande, der nedtrykke; et Vidnesbyrd pro og — et Vidnesbyrd contra; en Kraft, der tiltrækker og — en Kraft, der frastøder. Og derfor kan det ogsaa med Rette siges, at den ved Reflexionskraften fremkaldte Spænding i en Troendes og Haabendes Troes- og Haabsvandring har en vis Lighed med Spændingen i det sig bevægende Himmellegemets (Planetens) Bane. Ligesom nemlig Centripetal- og Centrifugal-Kraften, Attraction og Repulsion, begge ere tilstede og holdte i Ligevægt i Himmellegemets normale Bane: saaledes er ogsaa i en Reflexerendes Troes- og Haabsvandring Reflexionskraftens centripetale og centrifugale Tendenser begge tilstede og holdte i Ligevægt i den Troendes og Haabendes Vandring. Idet den Reflexerende ved at tiltræde Troes-

og Haabsvandringen tager Parti, Partiet pro: saa ophæves rigtignok i ham, i hans Gang, Reflexions-Modsatningens Bestaaen („Hvo som ikke er for mig, er imod mig“); men, vel at mærke, Modsatningen (Bantroen) ophæves og overvindes kun factiff og practiff i troende og haabende Leven, i Sphæren af Troes-Praxis, og ingenslunde i Reflexionens Sphære, hvor Modsatningerne tvertimod, saasnart Reflexionsbevægelses Bølgegang igjen begynder, idelig dukke op og have deres Bestaaen. Paa denne Bølgegang, der er udeblivelig, hver Gang en Troende fordrifter sig til at sætte Reflexionen i Bevægelse, gjøres der kun factiff Ende ved at gribe Troens Anker, og saaledes tage Tankerne til Fange i Troens Endighed. Slipper den Troende Reflexions-Hjulet løs, da bringes det aldrig igjen til Ro, uden ved pludselig at kaste Troens Hemske om det. Og tager en Troende (til Exempel En, der siger „credo ut intelligam“) Mundkurven af Reflexionskraften for at høre dens Hjertens Mening om Dogmet: da bliver det aldrig blot bejaende, men atter igjen et pro og et contra; med mindre Tankekraften (som hos Prof. Martensen og enhver Scholastiker) degraderes til Tabroder, der kun faaer Lov til halvt at tale ud; med mindre det høire Die slaes ud paa Reflexionens Spejder, og denne tages i Ed paa, kun at berette sit halve Syn.

Bed sliq Methode kan der jo vel fra Standpunktet „credo ut intelligam“ opnaaes en tilsyneladende Dvereensthemmelse, et cordialt Forhold uellem Dogmet og

Tanken *); ved sliq Methode kan der jo vel afpresjes Reflexionen en Slags tilsyneladende ubetinget Bekræftelse, Bejæelse og Understøttelse af Dogmet; men herved opnaaes der kun (hvad der er Tab og ikke Binding), at det skjules og fordølges for en Reflecterendes Blik, paa hvilke Betingelser han i Tilværelsen, Eksistensen og Virkeligheden er stueret ligeoverfor Dogmet.

Det gaaer mig nemlig slet ikke bedre med Reflexionen post fidem (o: efter at jeg har taget Troesparskiet), end ante fidem (o: førend jeg tog Troesparskiet og endnu stak lige midt i Reflexionsmodsatningerne). Reflexions-Modsatningen (Bantro) blev i første Troesskridt overvunden, ikke ved Reflexionen, men ved og i troende Leven, der dicterede Lydighed. Og den Magt, nemlig Troens usynlige Traad, der maatte til ved første Skridt for at binde Reflexionens Fenrisulv, som overfalder Troens Faar, den Magt maa fremdeles til paa Troes- og Haabsvandringens 2. 3. 4. 5te... Skridt, 2. 3. 4. 5te... Station indenfor Jordlivets Grændser. Ethvert følgende Skridt (2. 3. 4...) er af samme qualitative Natur, som første Skridt, der idelig repeteres under den Troendes og Haabendes videre Gang. Og vel maa der tales, og tales ogsaa i Skriften, om Fremgang og Fremværet i Tro og Haab, nemlig i den subjective, personlige Vissheds uendelige Styrke. Men der

---

*) Dmtrent som — man tilgive mig Sammenligningen — Dronning Victorias og Ex-Kongen Ludvig Philips bekjendte entente cordiale.

tales sikkerlig ikke om, i Fremvæert at „være ud over“ eller i „Fremgang“ at gaae ud over Troes- og Haabsvishedens qualitative Grændser til Bevisets objective Vished. Tvertimod siges det i Rom. VIII. 24 saa qualitativt betegnende: „Et Haab (Udødelighedshaab, Forsynshaab o. s. v.), der var Syn for, vilde ikke længere være noget Haab“. Og den Haabendes og Troendes uendelig subjective Vished for Forsyns- og Udødelighedshaabets Rigtighed, vilde ikke længere være Haabs- og Troesvished, dersom et „Bevises“ Vished et „Syn for Sagen“ var muligt; ja Troes- og Haabsvandringens Spænding vilde høre op, dersom Reflexionen ikke hvert Dieblif (ogsaa efter at Partiet er taget, post fidem) kunde fremkalde de dybeste og forfærdeligste Reflexionsmodsigelser af et „pro“ og et „contra“. Og derfor er da ogsaa visse dogmatiserende Tænkere's Distinction mellem et speculativt Beviis ante fidem (der skal være umuligt) og et speculativt Beviis post fidem (der skal være muligt) en fuldkommen falsk og uholdbar Distinction; og en troende Tænkere (en Reflecterende), der post fidem (credo ut intelligam) kan tænke, hvad han ikke kunde tænke ante fidem, er fast ligesaa latterlig som en Mand, for hvem før Beruselsen Stuen staaer stille, men efter Beruselsen løber rundt. Først seer det i den dogmatiserende Tænken ud, som om Dogmatiserens Tænkraft ved sin vægtige Stemme skulde til at understøtte og bejae Troen; og saa bliver dog Enden paa Historien lige den omvendte, at det er Troen, der maa til

at bære og understøtte den svimlende og vakkende Tanke! Uden ret selv at vide det, røbe slige Dogmatikere ganske naivt ved den angivne Distinction, at Beviis-kraften aldrig (være sig ante eller post fidem) ligger i det Objective som saadant, men i den troende og haabende Subjectivitet, og at selvgelig hans Troes- og Haabsvissheds uendelige Styrke er og forbliver paa hver Station inden Jordlivets Grændser af subjectiv, personlig Natur.

Og hvad er desuden — nøiere bejeet — et Beviis? For det Første maa det siges, at et Bevises Natur er forskjellig paa Birkelighedens forskjellige Gebeter; men, i det Hele taget, er et Beviis dog stedse Det, i Kraft af hvilket jeg ikke kan Andet, end antage Noget. Saaledes er jo til Ex. i den mathematiske Verden Det, i Kraft af hvilket jeg ikke kan Andet end antage en mathematisk Sandhed (den pythagoriske Læresætning) Beviset for denne Sandheds Rigtighed; Det, i Kraft af hvilket jeg ikke kan Andet, end elske et Menneske, for mig Beviset for denne Elskovs Gyldighed; og ligesaa er Det, i Kraft af hvilket jeg ikke kan Andet, end haabe og troe paa Udsdelighed, Forsyn o. s. v. trods Reflexionens Dobbeltprog; Det, i Kraft af hvilket Troen og Haabet er mig (jeg være Dogmatiker eller Lægmand) det uendelig Visse, det „Visseste af Alt“ — dog vel sagtens ogsaa for mig Beviset for min Troes og mit Haabs Gyldighed.

Men dette Beviis er for enhver enkelt Haabende og Troende (han være Dogmatiker eller Lægmand) af en

faa subjectiv, biographisk Natur, at det mindst af Alt lader sig meddele ved nogen speculativ dogmatisk Fremstilling. Og enhver Tale om et for alle Troende almeengyldigt : for Tanken gyldigt eller objectiv gyldigt Beviis ved Siden af enhver Enkeltts eget Beviis, altsaa et subjectivt + et objectivt almeengyldigt, er (sit venia verbo) Nonsens*).

Men for at det ret maa vorde os klart, af hvilken overordentlig „subjectiv-personlig“ og „paradox“ Natur den Troendes og Haabendes Antagelse er, naar han, i det eksempelviis tagne Forhold i troende og haabende Livsvandring vælger Speciel-Forsynstro istedetfor Tilfælde og

*) Og endnu mere er det, om muligt, en uforstaaelig eller rettere kun en pompøs Tale, at slige „speculative Beviser“ og „Begrundelser“ slet ikke udføres for Dogmatikerens egen eller de Troendes Skyld („deres Tro trænger i sin Ungdomskraft ikke til Krykker“), men — udføres in gloriam Dei!!! Thi paa andre Steder i samme Bog siges det atter (og det er da en menneskelig Forklaringsgrund) at de udføres af Trang til at „tænke“ over Troen og ved „Tanken at erholde en dybere Tillegnelse“ og Begrundelse“ af Troen, „at tjene Samfundet og bringe Frugt for Menigheden.“ In gloriam Dei troes der nok ogsaa, efter Skriftens Mening, sikkest og meest, naar der troes i ubetinget Lydighed. Ja, dersom Dogmatikerens dogmatiske Fremgang og Seir endda efter Hegels dialektisk-selvopløsende Methode var et stort dialektisk Triumftog, hvor Fiendernes „Contra“ knustes under den dialektiske Triumfvegns Hjul: saa blev der dog en Slags Mening i hint „in gloriam Dei“ eller „in gloriam veritatis“; men — nu er det anderledes.

Skjebne: saa lad os endnu lidt nøiere dvæle ved dette den Troendes og Haabendes personlige Gudsforhold. Til hvilken forbausende Grad Troes- og Haabsvissheden antager for den Reflecterendes Die Charakteren af subjectiv og paradox: vil da vorde os end mere indlysende.

At Troen paa Forsynet (altsaa den subjectiv-personlige Antagelse) er et væsentligt, nødvendigt og afgjørende Moment i selve Forsynsstyrelsen, saaat Forsyns-Tilskikkelsen kun bliver til det Bedste for Subjectet, naar Subjectet troer, at den er til det Bedste: derom vide allerede Dogmatikerne fra Standpunktet af credo ut intelligam god Bessed. Ja rigtigt, naar Subjectet kun i personlig, uendelig subjectiv Visshed (thi en objectiv Vissheds Kriterium forundes ham ei) kan troe paa, at Tilskikkelsen er til det Gode, saa bliver den ham og til det Gode (selv om Forsynet ikke objectivt var), ellers ikke. Men saa staaer jo atter — reent objectivt seet — Muligheden aaben, at det Hele ligger i Subjectets Die. At Forsynet re vera eller objectivt er, maa subjectivt troes, og Subjectiviteten viser sig saaledes som det sidste Afgjørende. Dette sees endnu skarpere og forfærdeligere i det troende Subjects personligste og inderligste Gudsforhold, i Bønnen.

Naar nemlig det reflecterende Subject i den personlige Spændings høieste Stigen, drevet af Gløden under Foden, men forladt af objectiv Visshed, fuldbyrder — eller dog antages at fuldbyrde — hiint Troens og Haabets saa at sige første Skridt i Uresfrygt og Bøn; naar

han ved dette Skridt strider ind paa Grændsen af Endelighedens og Uendelighedens Land og bevæger sig i limine af Tilværelsens Allerhelligste: saa skulde det jo synes, at han dog her maatte erholde en Visshed af objectivt bekræftende Natur*). Thi naar Subjectets Gudsforhold (ifølge selve Christendommen) ikke er et Forhold til et upersonligt Guddommeligt (*Гeиoвu*), men til et Dre, som hører, et Hjerte, som sig forbarmer: saa synes det jo, at et troende Subjects specielle Gudsforhold, Bønnen, ogsaa nødvendig maatte have Dialogens, ikke Monologens Charakter. Og derfor siges det jo ogsaa i hine Oldtidens dunkle Dage, at Moses, Abraham. o. s. v i Bønnens Dialog-Forhold have talet med Herren Ansigt til Ansigt og erfaret hans personlige Nærværelse. At et Menneskes eksistentiel-pathologiske Forhold til ideelle Livsmagter, f. Ex. de erotiske Magter, aldrig kan antage en religiøs Dialogs Charakter, uden derved, at Bevidstheden paa halvdunkel mytologisk Grund personificerer de ideelle (upersonlige) Magter og saaledes kommer til at staae i et illusorisk Dialog-Forhold til dem: det er vel

*) Maa ske vil en og anden Læser (selv en af de ikke meest Umiddelbare), betagen af en vis Reflerionens horror, udbryde: o! stands dog Reflerionens frække Haand, at den ikke løfter som paa Elsket i Sais. Dog, det har vel ingen Fare; og desuden har vel En og Anden godt af at erfare, at der af en Refleterende maa troes mod Forstand, og kun troes, ved at tage Tanken til Fange i Lydigbed og Uerfrygt.

klart. Men det er vel ogsaa klart, at man ikke kan forkaste en Moses's, en Abrahams's... foregivne reelle Dialog-Forhold til Herren i Bøn, og erklære Bøns-Forholdet for et illusorisk Dialog-Forhold: uden dermed eo ipso at erklære de religiøse Magter for ideel-upersonlige Magter. Det er altsaa, under Forudsætning af den religiøse Magts Personlighed, saa langt fra, at Tanken kan tage Anstød af, at en Troende i Bønnens specielle Gudsforhold opnaaer et reelt Dialog-Forhold, at den meget mere maa tage Anstød af det Modsatte og finde det i høieste Grad paradox, at den Bedende i Bønnens Pathos tiltaler som Personligt, hvad der dog aldrig for ham qvoaad fornåm giver sig Personlighedens Kriterium, men meget mere lader ham istikken, som stod han kun i Forhold til ideelle, upersonlige Magter. En Reflecterendes Gudsforhold i Bønnen er da nok altsaa saa paradox som muligt, og tillige Beviset for, hvor alvorlig Guddommen mener det med, at der inden Jordlivets Grændser paa alle Stationer kun skal vandres i Tro og i Haab, forladt af objectiv Visshed. „Denne vanartede (i Reflexion og Bantro vanartede) Slægt begjærer Tegn, men — intet Tegn skal gives den.“ O, Livets Rædsel! Thi saa staaer jo, reent objectivt seet, den Mulighed aaben (dog, hvorom taler min Læbe), at den Bedendes Forhold i Bønnens Pathos maaskee kun er en lyrisk Endelighedens Forbrænding, en illusorisk Dialog, analog med den mythiske Bevidstheds existentiel = pathologiske

Gudsforhold til ideelle kun personificerede Magter.*) At den Bedendes Bønsforhold re vera er et personligt Gudsforhold, derpaa gives ikke Subjectet noget reent objectivt Kriterium; det maa troes, og saaledes bliver da atter her Subjectiviteten det Afgjørende, og dets Troes- og Haabsforhold saa paradox som muligt.

De hidtil tilbagelagte Udviklinger skulle tjene til foreløbig at anstueliggjøre de Betingelser, paa hvilke en Reflecterende maa fuldbyrde Troes- og Haabsvandringen i Livet. Vi have vel hidtil kun seet en Reflecterende i Forhold til enkelte Sider af det Christelige; men at han, den Reflecterende, ikke faaer det paa mildere og lettere Betingelser i Forhold til de andre Christendommens Grundpunkter, Treenighed, Incarnation, Djævelære, Arvesynd, Sacramenterne, Uddødelighedstroen o. s. v. vil fremgaae af det efterfølgende andet Afsnit. Vi faaer der at betragte i nærmere Details en reflekterende Dogmatiker (Prof. Martensen), der mener sig at kunne fuldbyrde Troes- og Haabsvandringen paa andre**), end de af os her anerkjendte Betingelser.

---

*) Man sammenstille til Er. en Hagbarth og Signe — der, paa mythologisk Grund, i illusorisk Dialog-Forhold til de erotiske Guddomme, have en existentiell Pathos's Kraft til at lide Kjærlighedens Martyrium — med en christelig Martyr, der i Pathos ikke har en større Handlekraft, end hine erotiske Martyrer paa Mythologiens Grund.

**) At Prof. Martensens § 45 (een af de §§, der løst angiver Betingelserne for en Reflecterendes Troes- og Haabsvandring) har en vis tilsyneladende, overfladisk

II. Credo, ut intelligam.

(Jeg, en Reflecterende, er fra Reflexionsveiene heldigviis sluppen tilbage til et fast, urokket (bibelst.-kirkeligt) Credo, og søger nu atter fra samme af meer og meer at have min Troes-Vished til Intelligensens Vished.)

Tænker man sig en reflekterende Individualitet, hvis Reflexionsdrift i Grunden er temmelig svag, temmelig

Lighed med de i nærværende Afhandling fremsatte Bestingelser: er unegteligt. Og dog ere de af Prof. Martensen anerkjendte og de her fremsatte Conditioner for en Reflecterendes Troes- og Haabsvandring himmelvidt ∞ : qualitativt forskjellige fra hinanden. Prof. Martensens Indrømmelse, at den dogmatiserende Tænkers Erkjendelse er „uadæquat“, at der i al religiøs Viden er et Moment af Ikke-Viden — er kun et afmattet og overfladisk Udtryk for Reflexionsvidnesbyrdet „contra“, for Anstødet og Paradoret; og intet Sted har han skarpt, correct og paa afgjørende Maade angivet en Reflecterendes virkelige Situation i den jordiske Tilværelse, hans spændte Situation midt i de dybeste Reflexionsmodsetninger af pro og contra, Bænde, der opløste og — Bænde, der nedtrykke o. s. v. Hver Gang jeg læser § 45 gjør den — forat jeg skal udtrykke mig billedligt — Indtrykket af en Skipper, hvem det maaskee vel lykkedes under et Flag af skuffende Lighed at passere mindre aarvaagne Batterier, uden dog at have heiset det rette ∞ : et qualitativt forandret Flag. Det seer efter Prof. Martensen ud, som om den speculativ-religiøse Erkjendens Ideal, speculativ Viden, meer og meer blev naaet (Grand- sen er flydende), medens Reflexionsvidnesbyrdet contra meer og meer blev reduceret til 0, og Reflexions-Spændingen saaledes hævet. Men det forholder sig i Virkeligheden meget mere omvendt saa, at hver Gang Reflexionens Kniv skærpes til Brug for Rækken „pro“,

tam og temmelig forsagt, saasnart det gjælder om at nærme sig Reflexionens yderste Grændser; en reflecterende Individualitet, i hvis Bryst Reflexionsdriften paa en Maade er bleven holdt som et forknytt og forfuet Barn, der ikke lades frit Løb, medens Phantastikraften lades desto friere: da bliver det naturligtvis let forklarligt, hvorledes en sliq fornambult Reflecterende kan undgaac at bemærke Anstødsstene paa Reflexionens Veie og reflectere over Dogmerne, uden dog at reflectere sig ind i de dybeste og forfærdeligste Reflexionsmodsatninger af et pro og — et contra o. s. v.

Banffeligere bliver det derimod at forklare sig denne Skuffelse, naar man har at gjøre med en reflecterende Individualitet, der, som Prof. Martensen, selv paa det Bestemteste urgerer Reflexionsdriftens klare, uimodstaaelige Opvaagnen i Sjælen („Trang til at tænke over sin Tro“, „dialektisk Drift“ cfr. Mart.s Dogmatik). Thi saa maa der jo engang i hans selvbevidste, fra al Drømmen og Somnambulevandren befriede Aandsliv være indtraadt det Afsnit, da Reflexionsdriften i hele sin Ungdomskraft, uden at trænge til „Krykker“, vendte sig mod det Christelige og forsøgte, om den i theoretisk Proces

skarpes den eo ipso ogsaa til Brug for Næffen „contra“. Ogsaa heri viser Reflexionskraften sig som et tveægget Sværd, der skjærer til begge Sider. Som et saadant Sværd skal den forsøges lidt afbenyttet i det Følgende, hvor denne Anmærknings foreløbige Indhold nærmere vil stadfæste sig.

ved Tankkraften kunde assimilere sig den christelige haarde Føde.

Da han — saa spørges der vor reflecterende Dogmatiker — der fra Buggen havde indsuget den barnlige Tro og endnu befandt sig i naive *) Viden og naive Umiddelbarhed, efterhaanden mærkede Reflexionsdriftens stærkere og stærkere Opvaagnen og urolige Bevægelse i hans Sjæl: var det ham da ikke, som om en lokkende og tillokkende Stemme i hans Bryst vinkede ad ham at komme lidt udenfor den naive Troes Paulindør, at træde fra Troes-Umiddelbarhed ud i Reflexion; forførte den ham ikke til at æde af „Træet“, saaat hans Die aabnedes og saae de Tankemodsatninger, Troen indesluttede i sig **); og, uden at han ret blev det vaer og bemærkede det, var han saa ikke ganske rigtig kommen lidt

*) (cf. Mart. Dogmatik p. 13) „Naar Hegel har betegnet den religiøse Viden som en umiddelbar Viden, saa kunne vi meget vel tilegne os dette Udtryk, kun at vi da ikke ved det Umiddelbare forstaae det Lavere, det Ufuldkomne, der skal afskaffes af Philosophien som det Fuldkomne, men den oprindelige, den primitive Viden, der er Speculationens Fundament“.

***) (Martensens Dogm. p. 74) „Da Troen ogsaa er Viden, maa den have den dialektiske Drift til at gjøre sig rede for de Tankemodsatninger, den indeslutter. Den christelige Tro er meget forskjellig fra godtroende Naivitet, og hvad der er sagt til Anpreisning af den barnlige og eenfoldige Tro maa forstaaes cum grano salis, thi Troens sande Eenfoldighed er betinget ved Mandprøvelsen og Selvprøvelsen.“

udenfor? Og da han nu, saa at sige, bevægede sig in limine af Umiddelbarhedens Paulundør, var der saa ikke opstaaet i hans Sjæl en Kamp, en Spænding, i hvilken tvende Magter ligesom floges om ham, Troes- Umiddelbarheden, der holdt ham igjen som i Kjølesfjoderne, og Reflexionsdriften, der vinkede meer og meer „kom lidt udenfor“; og var Kampen i hans Sjæl ikke desto smerteligere, desto forfærdeligere, jo mere han maatte sande, at „han ikke blot var een af de Kæmpende, men begge de Kæmpende, ja Kampen selv“?

Og da Prof. Martensen nu (ifølge hans egne Erklæringer og Paaastande i det dogmatiske Værk) ikke, som saa mangen en brav Ungling, er gaaet under i denne Kamp; da han, uagtet han dog har betraadt Reflexionens, den „menneskelige Erkjendelses“ Veie, hverken har forvildet sig paa disse, eller ad den endeløse lige Linie er bleven ført længere og længere bort fra Paulundøren; da han har fuldbyrdet den store, anstrengende Bevægelse i Aandens Verden: 1) Udgang af Troes- Umiddelbarhed og ved 2) Reflexionsvandring atter 3) Tilbagegang i samme, saa maa han jo fra sin gjensvundne Umiddelbarhed, sit gjensvundne Pauln, lig en hjemvendt Vandrer, kunne meddele os en Reisebeskrivelse af denne psykologiske Ud- og Hjemreises rimeligviis overstandne Farer. Prof. Martensen synes imidlertid ikke (af hans Dogmatik at slutte) at være uogen stor Ven af psykologiske Reisebeskrivelser. Thi end ikke saa Meget kan man med Bestemthed see af de leiligheds-

viis meddeelte Brudstykker, om han, der som Skjædebarn forlod Poulunet, er fra Reflexionsreisen vendt tilbage til Hjemmet som Poulunets forlorne Søn, over hvis Tilbagekomst der dog blev megen Glæde i det eensfoldige Poulun. Vel skal man ikke, som en Geert Westphaler, idelig og idelig fortælle om sin Reise, og endnu mindre skal man tilhye sig en Reise, man dog i Virkeligheden aldrig har gjort; men — naar man virkelig har gjort, ja endog, som det synes, er sluppen ganske heeltindet fra en psychologisk Reise, paa hvilken Folk ellers knække Halsen: saa vilde det ueegtelig i høieste Grad være baade interessant og lærerigt, at en slig Reisebeskrivelse meddeeltet fuldstændig, Andre til Gavn og Belæring eller til Skræk og Advarsel.

Da Forfatteren af nærværende lille Afhandling hverken er som den naive Lægmand (i saa Tilfælde maatte han da og tie stille), der aldrig forlod eller dog vovede sig længere bort fra Poulundøren; ei heller, ja vel endnu mindre, er som hiin ovenfor omtalte Vidtbereiste og Tilbagevendte, der har fuldbyrdet baade Udgangen og Tilbagegangen, men i ethvert Tilfælde snarere maatte lignedes ved En, der, efterat have tiltraadt Reflexionsvandringen, endnu flakker urolig og ustadig frem og tilbage paa Veien, fra hvilken han kun angstelig søger hjem, naar Uveiret stundom begynder at rase: saa vil han maaskee, for at blive i det brugte Billede, bedst egne sig til som en Slags Medcontrolleur at kontrollere de Reisende.

Dg naar vi da i dette controllerende Niemed rende Blikket mod den speculativ-christelige Dogmatik af Dr. Martensen (der naturligviis, eftersom han jo producerer fra det gjenvundne Troes-Standpunkt, gjør Fordring paa at have gjort Reisen), saa have vi jo fornemmelig at spørge om, hvad han, den Reflecterende, paa denne Reise har opdaget og erfaret; om han erfarede 1) at han væsentligen og hovedsageligen ikke kunde tænke det Christelige, eller om han erfarede 2) at han væsentligen og hovedsageligen kunde tænke det. (Et af disse To maa han da nødvendigviis have erfaret*); og, alt eftersom han har gjort den ene eller den anden Erfaring, vil ogsaa hans gjenvundne Troesstandpunkt være høist forskjelligt.

Altiaa:

I. Erfarede han, at han væsentligen og hovedsageligen ikke kunde tænke det Christelige?

Naar man næiagtig og med en Smule Hukom-

---

*) Thi (om man vil) dette Tredie, at man ved at reflectere modig og tilbunds, reflecterer sig ind i, om just ei Reflexionsanarkiet, saa dog i de dybeste Reflexionsmodsatninger af pro og contra (Anstødet); Modsatninger, der ere noget heelt Andet og Forskædeligere, end Prof. Martensens (p. 109) „uadæqvate Erkjendelse, uadæqvate Viden“: det er ganske undgaaet vor reflecterende Dogmatikers Opmærksomhed. Først lige ved Enden af den dogmatiske Reflexionsvandring begynder det at dages lidt for hans Reflexionsøie og han selv begynder saa smaat at skimte.

melse gennemstuderer Martensens Dogmatik og sammenstillter de forskjellige adspredte Uttringer: da skal man vistnok have vanskeligt ved at sige, hvad han egentlig har erfaret med Hensyn til „Tænkeligheden“ eller „Ikke-Tænkeligheden“ af det Christelige. Men saa Meget er dog uomtvistelig klart, at dersom han havde gjort den Erfaring, at han væsentligen og hovedsageligen ikke kunde tænke de saakaldte Aabenbaringstanker, dersom han ved at gennemvandre „den menneskelige Erkjendelses Veie“ var kommen til Erkjendelsen af Guds Uransagelighed og Tilbedelsen af Guds forborgne Viisdom*): saa vilde han ogsaa have givet sin Dogmatik et heelt andet Præg, nemlig Præget af den „forsøgte Ikke-viden“, hvilken den troende „Theolog skal have forud for Lægsfolk“**), og

*) „Og selv naar det erkjendes, at Guds Veie ere uransagelige, vil jo netop Erkjendelsen af Guds Uransagelighed og Tilbedelsen af hans forborgne Viisdom kunne faae en større Kraft, naar den menneskelige Erkjendelses Veie først er gennemvandet“ cfr. Mart. Dogm. p. 78). Ja, det er sandt: kun Skade, at Prof. Mart. ved at „gennemvandre den menneskelige Erkjendelses Veie“ saa sjeldent ret for Alvor er kommen til „Erkjendelsen af Guds Uransagelighed og Tilbedelsen af hans forborgne Viisdom“!! Først ved Løsningen af Apokatastasis og Ikke-Apokatastasis er han føleligt stødt paa Korset for Tanken.

***) (Mart. Dogm. p. 78): „En Ikke-viden har en ganske anden Betydning, naar den er betinget ved en Prøvelse af Viden, end naar den er en reent uforsøgt Ikkeviden, hvilken Theologen skal have forud for Lægsfolk“. Rigtig:

han vilde ikke fortrinsviis ved en enkelt Antinomie (Antinomien imellem Apokatastasis og Ikke-Apokatastasis) have vedgaaet sin forsøgte Ikke-Viden og Tilbedelse af Guds forborgne Viisdom, men væsentligen og hovedsageligen have vedgaaet og beskrevet os, hvorledes der allevegne staaer „et Kors for Tanken“, der hverken skal eller tør borttages for den jordiske Vandrer, saafremt det ellers er Guds Alvor med, at der hernelen skal vandre i Troes- og Haabslivets Viisbed, og ikke i den Viisbed, som objectiv Viden og objectiv Garanti giver. At Prof. Martensen omsider under Behandlingen af den sidste Antinomie ved at lade Reflerionskraften spille til begge Sider kommer, lig Buridans Esel, til at befinde sig imellem to ligestore og lige gode Knipper Hø, og nu paa en Maade, der maa gjøre Opsigt*), udraaber: „her er et Kors for Tanken, en forsøgt Ikkeviden, jeg maa tilbede Guds forborgne Viisdom“, det beviser naturligtviis noksom, at der her maa være hændt Dogmatikeren noget Usæddanligt, noget ganske Extraordinairt. Thi ved Basunblæsen at forkynde paa eet Punkt sin forsøgte Ikkeviden og Tilbedelse af Guds forborgne Viisdom, bliver jo meningsløs, med mindre man væsentligen

---

kun Skade, at den dogmatiserende Theolog altfermeget forkynder sin Viden istedetfor en forsøgt Ikke-Viden.

*) „Vi lade derfor Antinomien blive staaende som et Kors for Tanken, hvilket ikke skal og ikke tør borttages paa den stridende Kirkes Standpunkt“ (p. 375).

og hovedsageligen paa de andre Punkter er i Besiddelse af en „forsøgt (dog ikke ganske adæqvæt) Viden“.

Vel siger Prof. Martensen nu atter (p. 108), at hans forsøgte Viden, hans speculative Erkjendelse, ikke er ganske adæqvæt, at der i den høieste speculative Viden er et Moment af Ikke-Viden. Men for det Første er dette Udtryk — som ovenfor i Anmærkningen alt bemærket — kun et afsmattet og høist ucorrect Udtryk for Tankeforsæt, for Anstødet, Paradoxet og Reflexionsvidnesbyrdet contra; og dernæst, hvis saa Udtrykket „uadæqvæt Viden“ ved nærmere Forflaring ikke kommer til at betyde Andet, end en Viden, der qua Viden egentlig slet ikke fortjener Videns Navn: saa bliver jo egentlig hele Resultatet af Vandringen paa den „menneskelige Erkjendelses Veie“, hele Resultatet af den forsøgte Viden en forsøgt Ikke-Viden, der tilbeder Guds forborgne Wiisdom. Heelt og holdent og uforbeholdent at vedgaae en Ikkeviden, eller bedre (thi det er den correcteste Formel), at man, ved at reflectere tilbunds, reflecterer sig ind i de dybeste og forfærdeligste Reflexionsmodsatninger af pro og contra. og støder paa Tankeforsæt: det vægrer og krymper vor Dogmatiker sig for. Og det synes jo og ved første Diekast (men rigtignok ogsaa kun ved første Diekast) saa fattigt, saa lægmandsagtigt, at vedgaae sin Ikkeviden og bære Tankeforsæt som Resultat af Vandringen paa den menneskelige Erkjendelses Veie; ja det synes maaskee endog Dogmatikeren, at han med dette Resultat slet ikke kunde

komme til at skrive nogen Dogmatik. Men herved overseer han imidlertid ganske, at Sætningen „non intelligo“ kan udtales af to Slags Mennesker*) og ei blot er den letteste, men og den meest anstrengende at udtale. Thi den kan baade udtales, og udtales vel oftest — forsaavidt hører der en vis Resignation til at udtale den — af det meest indskrænkede Hoved, og af det meest begavede, med Reflexionskraft bedst udrustede Menneske; ja i sin høieste Sandhed udtales den kun af den Sidste, og i sin høieste Sandhed gaaer Veien til den „forsøgte Ikkeviden“, til Tankeforsæt, gjennem Philosophien. Og derfor er Sætningen „non intelligo“, der bekjender Tankeforsæt, saa langt fra at affsaffe Philosophie og philosophisk Religionsbetragtning, at den meget mere tilsteder den frieste Philosopheren. Kun en forsøgt (en medieret, og ikke en umedieret, en populair) Ikkeviden

*) Ligesaa kan Sætningen „intelligo“ ei blot udtales af det skarpe Hoved (hvis Begriben omsider ender med, at han begriber, hvorfor der i Troes- og Haabsvishedens Svære ikke kan og skal begribes), men ogsaa af Confirmanden, der ikke er saa nsieregnende og hvis speculative Erkjendelsestørst let sluktes ved en Smule Virtur, sammensat af nogle Gran Tro + nogle Gran Reflexion. Jo mere nsieregnende en Reflecterende er, jo strengere Fordringer han gjør til Viden, desto mere vil han ogsaa vogte sig for at bære en høist mangelfuld philosophisk Viden med Videns Navn; endstige da en Viden, en Reflecteren, der, ved at forceres, ender i de dybeste Reflexionsmodsatninger af pro og contra, og her støder paa Paradoret, Korsæt for Tanken.

har hjemme i Videnskabens Rige; og fra Standpunktet og Banneret: „credo quavis non intelligam et quia divinum mihi videtur absurdum“ bliver det jo ikke blot muligt at levere en recnt thetist Dogmatik (der bliver, ligesom Luther, ved Ita), men og en i Sandhed philosophisk, der forcerer Reflectionskraften, indtil denne ved hvert Dogma støder paa Tankeforsæt og paa een gang fremstiller *) den forsøgte Ikke-viden og tillige opklarer Troes- og Haabsvishedens Forhold til Intelligensens Vished. Og vel er det saa, at den Reflecterende, der, trods de mange Kors for Tanken, og trods de mange Anstødsstene, dog — for at frelles — griber Troens Kors; vel er det saa, at han, naar han troer, opretter Dictaturet, der dicterer Tankens Fangenskab i Lydighed; vel er det saa, at hans gjenvundne Troes-Umiddelbarhed, hans Tilbagegang til Troens Paulun, har en Art Lighed med Hjemkomsten af den (paa Reflexionsveiene) forlorne Søn, der vendte tilbage i ubetinget Lydighed: men fordi han kun paa disse Betingelser kan fuldbyrde Tilbagegangen fra Reflexionsveiene til den gjenvundne Umiddelbarhed, deraf følger dog nok saare langt fra, at han nu er bleven en umælende Ignorant, Obscurant, et absurd Menneffe. Ivertimod, Skjoldmærket „Absurdum“ — der jo forøvrigt tæller

---

*) Thi ikke kan det opstilles som et nyt Dogma om Dogmet, at Dogmet er et Tankeforsæt. Kun ved Forsøget paa at løfte Dogmet gjør Reflectionskraften denne Opdagelse.

mange Aner, efterdiom det endog daterer sin adelige Herkomst fra Tertullian — er just et Skjoldmærke for den i Reflexionen modnede Mand, der blandt Andet er saa moden og saa forstandig, at han vel veed at gjøre Forskjel paa et guddommeligt og et menneskelig Absurdum, at tilbede det første, men vende Ryggen til det sidste. Thi vistnok vilde det være haardt, umenneskelig haardt, ja umuligt (skjøndt det vel stundom sees), at i Forhold mellem Menneske og Menneske det ene forstandige Menneske skulde tilbede og beundre det andet Menneskes Absurditeter; men gjælder det allerede i visse menneskelige Forhold, at endskjøndt, ja just jo mere til Ex. en Faders Anordninger med Hensyn til sit Barn ere i sig selv vise, og Intet mindre end Absurda, de dog alligevel, ja just desto mere, maae synes for Barnet lutter Absurda: skulde saa ikke det Samme gjælde om de guddommelige Raadslutninger i Forhold til Menneskene, at endskjøndt de ere, ja just jo mere de ere i sig selv idel Viisdom, desto mere maae de synes or Menneskets Tanke idel Absurda, som kun kunne adlydes i ubetinget Lydig-
hed. Men hvis et saadant Forhold finder Sted mellem de guddommelige Raadslutninger og det creaturlige Menneske, der skal (Mart.s Dogm p, 72) forholde sig i „Ydmyghed og Tillid“: saa bliver det just ikke nogen stor Compliment for den guddommelige Viisdoms evige Raadslutninger, at et Menneske uden synderlig Vanskelighed kan tænke dem efter, bejæe og anerkjende deres

Fornuftighed*). At Erkjendelsen af Guds Uransagelighed og Tilbedelsen af Guds forborgne Viisdom faaer mere Kraft (vi tilføie: først ret faaer Kraft), naar den menneskelige Erkjendelsesvei først er gennemvandret, og saaledes en forsøgt Ikke-viden opnaaet: deri er jeg ganske enig med Prof. Martensen**) (mere endog end hans Standpunkt ønsker). Men jeg mener rigtignok, ja skal senere tilstrækkelig bevise, at Grunden, hvorfor Prof. Martensen saa sjældent („selv naar det erkjendes“... altsaa det erkjendes dog engang imellem) ret for Alvor kommer til Erkjendelsen af Guds Uransagelighed, til en forsøgt Ikke-viden og Tankeforsæt, ene og alene hidrører derfra, at han aldrig har gjort eller gjør Alvor af at „gennemvandre den menneskelige Erkjendelses Vei“, at lade Erkjendelsen staae paa sine egne Been og saaledes erfare, hvad den formaaer. Naar Tænkere, der have noget betydeligt Navn — være sig før Christum eller efter Christum — have forsøgt at gennemvandre den menneskelige Erkjendelses Vei for at see, hvorvidt de (Aristoteles—Hegel) i objectiv Erkjendelse kunde række: saa have de stedsse under deres flittige og storartede Ar-

*) Det theoretiserende Subjects Forhold til den supranaturale Objectivitet (Christendommen) er naturligtviis et ganske andet, end til den naturale Objectivitet; hvad der ovenfor i første Afsnit blev omhandlet. I Forhold til den supranaturale Objectivitet støder det theoretiserende Subject først for Alvor paa den „haarde Føde“ eller Tankeforsæt.

**) Cfr. ovenfor 1ste Anm. p. 51.

beide i Tankens Værksted aflagt Dogmernes Tvangstrøie og have ikke kjendt til det Fruentimmeragtige at arbeide i Snørliv. Men derfor saaer man ogsaa ved Studiet af deres Værker et Indtryk af, hvorvidt menneskelig Tankekraft rækker, et Indtryk af, hvad det er i Gjerning at gjennemvandre den menneskelige Erkjendelses Veie. Anderledes ved Studiet af Prof. Martensens Dogmatik! Hvorvidt menneskelig Tankekraft ad den menneskelige Erkjendelses Veie da egentlig rækker, saaer man i denne dogmatiske Bog aldrig bestemt at vide, just fordi den dogmatiske Tænkens Erkjendelser ikke faae Lov til at staae og gaae paa deres egne Been. Gjennem hele det dogmatiske Værk ligesom § 1—§ 288 hinker den dogmatiske Erkjendelse afsted og slæber sig frem ved afberlende at støtte sig paa den menneskelige Erkjendelses, afberlende paa Troens Been. At vor Dogmatikers dogmatiske Speculation — det vil da nok med andre Ord sige en Speculation, der er isørt og indsnørt i Dogmernes Tvangstrøie — slet ikke er nogen fribaaren Speculation, men hverken meer eller mindre end hvad Prof. Martensen selv ret betegnende kalder en „ureen Sammenblanding“ af forskjellige Gebeter, en „Forfjaskelse“ af begge: det er undgaaet vor speculative Dogmatikers Opmærksomhed. Om hans saakaldte dogmatiske Erkjendelser fortæles og forsikres det os vel, at de ere Frugter, der ere modnede paa Erkjendelsens Bræ, plantet paa den „menneskelige Erkjendelses Veie“. Men da Læseren ikke rigtig med sine egne Dine kan see den

dogmatiske Erkjendelses Frugter vore til og fuldmødnes paa dette Træ: kunne slike Erkjendelses Frugter med adskillig Grund erklæres for blotte scholastiske Frugter, der ere opvokse fra en heel anden Jordbund end Speculationens, og kun omsvøbte og indpakkede i philosophiske Blade, afrevne af Erkjendelsestræets mange Forgreninger (Eklekticismens Methode). Da Prof. Martensens Speculation paa eengang vil staae baade i Speculationens og i Kirkens Tjeneste og ikke uøies med det ene Tjenerskab alene*), saa forsynder den sig mod den gamle Regel: „Ingen kan paa eengang tjene to Herrer, thi han vil holde sig til den ene og forsømme den anden“, en Regel, der ikke ustraffet spottes. Og derfor see vi da og, at Dogmatikerens Tjenerskab i Kirkens Tjeneste forhindrer ham i at holde sit givne Løfte til Speculationen „at ville gennemvandre den mennesselige Erkjendelses Veie“, forsøge, hvorhen disse føre, om tilbage til Credo eller bort derfra; han holder ei sit Løfte og har ingen grundig Erfaring af, hvorhen disse Veie føre, fordi han ikke i Gjerningen betroer sig til dem. Allerede i

*) (Mart.s Dogm. p. 4): „Dogmatikeren er kun sin Videnskabs Organ, idet han tillige er sin Kirkes Organ, hvilket ikke gjælder om den blotte Philosoph, der kun vil tjene den rene Videnskab alene.“ Kommer man ikke ved disse Ord uvilkaarlig til at mindes en scholastisk Tænkter, en kirkelig Apologet, der har mistet den til Speculationen fornødne Frihed.

den udvortes Verden gjælder det jo, at man kun da i Gjerningen erfarer, hvorhen en Vej fører, naar man selv flaaer ind paa den, betræder den, betroer sig til dens Førelse, selv om den stundom slynger sig langs Afgrunde og har et affrækkende Udseende; maaskee fører den dog omsider til det forønskede Maal, men maaskee fører den ogsaa langt, langt bort derfra eller taber sig i utallige Bugtninger. Og saaledes ogsaa i Aandens Verden, og specielt i vor Region, hvor de aandelige Veistadier (som ofte bemærket) maatte blive: 1) fra et første, et umiddelbart, ureflecteret „Credo“ trædes der 2) ud i Reflexion, voves der ud paa den menneskelige Erkjendelses Vej, for at forsøge, om disses videre Forsølgelse og Conseqvens fører ved sig selv til Credo, eller om de maaskee føre paa Vildspor og mangehaande Bugtninger, hvorfra der kun kommes tilbage til Credo, naar man — for at frelses — i Grefrygt og Lydighed bryder af og dicterer Tankernes Fangenskab i Troeslydighed. Og havde Professor Martensen nu blot (hvad han, ifølge hans foreliggende Dogmatik, ikke har) kjæft betraadt den menneskelige Erkjendelses Vej for at forsøge, hvorhen de føre, saa var han uden tvivl ogsaa væsentligen og hovedsageligen paa Veien kommen til at støde paa Tankeforsæt og den forsøgte Ikkeviden, Frugten af en „forsøgt Viden“. Og havde han fremdeles, trods denne „forsøgte Ikkeviden“, trods de mange Kors for Tanken og med Skjoldmærket: „Absurdum“ dog grebet og fastholdt Troen som det ham

Visseste af Alt, uafhængig af, ja trods, al Speculation; havde han paa saadanne Betingelser gienvundet sit umiddelbare „Credo“ i ubetinget Lydighed: saa vilde hans Troesforhold ogsaa i Sandhed være blevet (hvad han erklærer det for) et „pathologisk Forhold“*) om hvilket han med den Uovervindelig, som Pathos giver, kunde have sagt: „det er mig det Visseste**“) af Alt, trods Speculationens Indsigelse, Ingen skal fratage mig det.“ Ja Ingen vilde i saa Tilfælde engang forsøge paa at fratrage ham det (hverken Trinitet eller Incarnation o. s. v.) thi styer man allerede Discussion med en Halsstarrig og en Fanatiker, (der ere utilgængelige for Belærelse Ting, hvor dog menneskelig Belærelse er mulig og Hovedsagen): skulde man da ikke meget mere i Veneration afholde sig fra Discussion med en Mand, der i religiøs Pathos er uovervindelig og trods Speculationens Indsigelser. En Saadan er ligeoverfor Forstand et „nolimångere“. Men indlader han sig først selv paa (og det af egen Opfordring) at fremføre den reflecterende

*) „Stræben efter Troeserkjendelse er uadskillig fra det personlige og patologiske Forhold til den christelige Sandhed“. Mart. Dogm. p. 4.

**) At det stundem mere er i Ord end i Gjærning, at det Bibelske er vor Dogmatiker det Visseste af Alt, uafhængig af Speculationen, sees da og paa saadanne Steder, hvor hans Erkjendelsesproces ikke ret vil føre ham til det Bibelske, hvorledes krymper han sig f. Ex. ikke for den bibelske Djævel, der ingenlunde synes at være ham det Visseste af Alt, uafhængig af Speculationen.

Betragtens, den menneffelige Erkjendens, Philosophernes Vidnesbyrd for hans Sags Rigtighed og Visshed: saa maa han nødvendigviis ogsaa finde sig i, at Philosopherne igjen indlade sig med ham, kontrollere hans Afbenyttelse af deres Vidnesbyrd, og han har ikke Privilegium paa for sin Sags Documentation at bruge falske 3: kun halvt afhørte Vidner. At Prof. Martensen i Virkeligheden kun har documenteret sin Sags Rigtighed ved at afbenytte de nys nævnte upaalidelige Vidner, bliver det nu min Pligt at godtgjøre, idet jeg gaaer over til at afhandle det Spørgsmaal, om han ved at gjennemvandre den menneffelige Erkjendelses Veie

II. Erfarede, at han væsentligen og hovedsageligen kunde tænke det Christelige? Den nærmere Drøftelse af dette Spørgsmaal indeholder i sig de tvende Spørgsmaal:

a. Er det virkelig lykkedes Prof. Martensen i sine dogmatiske Erkjendelser at tænke Dogmet; er Reflexionens Bekræftelse af Dogmet i Martensens Dogmatik opnaaet ved fuldstændig afhørte, eller ved kun halvt afhørte Reflexions-Vidner? Og

b. Antaget, at det endog var lykkedes ham ganske (hvad der jo, hvis han forstaaer sig selv og sin Op-gave, maa være hans Ideal) at tænke Dogmet og høre alle Kors for Tanken: hvilken tilbagevirkende Indflydelse maatte i saa Tilfælde en sliq Intelligensens Visshed (en objectiv Garanti) udøve paa Troes- og Haabsvisheden (den subjective Garanti)?

Vi behandle Spørgsmaalet h først: (men rigtignok i al Korthed, fordi det allerede tidligere i første Afsnit væsentligen er besvaret). Thi har Læseren først rigtig faaet Diet op for, at Forsoningsopgaven — hvis meer eller mindre heldige Løsning Prof. Martensen pretenderer — ikke engang taaler nogen fuldstændig Løsning uden største Fare for, ja Tilintetgjørelse af Troes- og Haabsvissheden selv: saa vil han uden tvivl ogsaa blive mere lærevillig og tilbøielig til at antage, at sliq en Opgaves Løsning vel sagtens hverken kan være lykkedes eller i Fremtiden vil lykkes Prof. Martensen eller nogen anden Dogmatiker, der indbilder sig ved Aproximeren at forsone Tro og Viden mere og mere.

Altsaa forudsat — hvad der ovenfor under h blev forudsat — at det ad den „menneskelige Erkjendelses Vej“ endog ganske var lykkedes vor Dogmatiker at hæve alle Kors for Tanken og opnaae en forsøgt Viden: hvilken tilbagevirkende Indflydelse maatte saa denne opnaaede Intelligensens Vished udøve paa hans „Credo“? — Ja for det Første er det da klart, at et ved en saadan heldig Erkjendelsesreise formidlet, et ved Reflexionen bekræftet Credo vilde være meget forskjelligt fra og indeholde en Vished af heel anden Natur, end hiint ureflecterede Credo, hiint Credo ante“ (sc. intellectum) „Credo, der i Sætningen „credo ut intelligam“ kun var et første, ureflecteret Credo (usikker paa sig selv og med Reflexionens Overfald) vilde efter den heldige Reflexionsreise forandres til et paa sig selv og mod Reflexio-

nens Overfald sikkret Credo, til et Credo, der var for midlet ved og følgelig nok og tillige lidt begrundet ved og baseret paa Intelligensens objective Vished. Ligesom hiint første Credo, „Credo ante“, i en vis Forstand, nemlig i Betydning af foreløbigt Udgangspunkt for Erkjendelses-Reisen, kunde kaldes det Formidlende for Erkjendelsen, saaledes vilde uomtvisteligt „Credo post“ være formidlet og begrundet ved, og følgelig nok og tillige lidt hvile paa den opnaaede Viden.*) I samme Grad jeg ved at gjennevandre den menneskelige Erkjendelses Veie er saa heldig at opnaae en „forsøgt Viden“, en Viden, der fortjener at bæres med Videns Navn: i samme

*) Her sees da atter det Intetsigende i Prof. Martensens Erklæringer, at hans Speculation kun er in gloriam Dei og uden tilbagevirkende Kraft paa Troes- og Haabsvisheden selv. At en Mand uafhængig af Speculationen, trods Speculationen og de mange Kors for Tanken, griber Troens og Haabets Redningsanker med Subjectivitetens hele Energi: det er langt fra psychologisk umuligt. Men det er psychologisk umuligt, ja kun en pompøs Talemaade — at jeg paa een gang har Troes- og Haabsvisheden „uafhængig af Speculationen“ ad en „heel anden Wei end Speculationen“ (p. 4) og dog tillige i samme Mandedrag just ad Speculationens Veie meer og mere (Grændsen flyder...) faaer Troes- og Haabsvisheden confirmeret; en speculativ Confirmation, der umulig kan forblive uden tilbagevirkende Kraft paa Confirmanden selv. Havde Prof. Martensen sagt, at han, ved at reflectere og speculere, just reflecterede sig ind i de de største Farer, hvorfra der kun er Redning ved Tro: saa havde han talt som et virkeligt Menneſte; men — nu er det anderledes.

Grad bliver mit „Credo post“ formidlet ved og følgelig baseret paa „forsøgt Biden.“ Og i samme Nu jeg var saa heldig at opnaae en fuldstændig „objectiv Bished“, i samme Nu vilde jeg være saa uheldig at have bort- elimineret Troes- og Haabsvissheden; thi „et Haab, der er Syn for, er jo ikke længere noget Haab.“ Men denne mærkelige Omstændighed, at Opgavens fuldstændigste, heldigste Løsning vilde blive Troes- og Haabsvisshedens fuldstændigste Uheld, er i sig saa mærkelig, at den nok burde opfordre til lidt uermere Eftertanke (thi ellers pleier man nok dog at betragte en sand Opgaves heldigste Løsning som det største Held). Og en saadan nærmere Eftertanke vilde uden tvivl føre til at indsee, at dersom Opgaven, at forsone Tro og Biden, ikke taaler nogen fuldstændig Løsning, der i Troes- og Haabsvisshedens Navn og Interesse endog maa protesteres — saa maa denne Mærkelighed vel hidrøre derfra, at der herved skal vandres i Troes- og Haabslivets Spænding, en Spænding, der kun bestaaer, naar Reflexionens heelt og fuldstændige afhørte Vidnesbyrd ei blot er et „pro“, men ogsaa et „contra“. Og derfor gaaer der vel sagtens ogsaa ganske rigtig gennem den hele litteraire Forsoningshistorie en dobbelt Række af Reflexionsvidnesbyrd. Ved Siden af Rækken „pro“ gaaer stedse Rækken „contra“, hvis Vidnesbyrd vel kan neddyskes og forties, men derved ikke overvindes; et Vidnesbyrd, der vel kan overvindes ved og i troende Existens, men ikke ved Reflexion.

Hvergang man skuffende indbildte sig at være Forsoningsopgavens Løsning allernærmest (saaledes i den Hegelst-Marheineffe Speculation) hørtes der pludseligen Røster fra Rækken „contra“, der lode forstaae, at man var Forsoningen allerfjerntest og under den forcerede Reise imod Østen ligesaameget ubemærket var kommen imod Vesten.

Ved den nærmere Prøvelse af Prof. Martensens „dogmatiske Erkjendelser“ og litteraire Forsoningsforsøg vil det ligeledes vise sig, at Rækken „contra“ slet ikke er besejret, men kun overhørt eller neddybsset, at Reflexionsvidnesbyrdet kun partisk er afhørt, men aldrig faaer Lov til at tale ud. Vi gaae da saaledes over til hiint Spørgsmaal:

a. Er det virkelig lykkelig for Prof. Martensen at hæve Tankeforset og erholde Reflexionskraftens oprigtige Understøttelse og Sanction af Dogmet?

Det vil ved denne Prøvelse ret øiensynligen vise sig, at vor Dogmatikers „Credo“ i Gjerningen er et scholastisk hemmende Credo, der lægger Reflexionsfriheden under Censur og ikke tilstøder den andre Ytringer, end saadanne, der ere Dogmatikerens Dre velbehagelige; en høist besynderlig Maade at betjene sig af, for at adspørge og udfritte Tanke-Autoritetens Mening om Dogmet. Derksom A. i en Sag, der er ham af Bigtighed, ja en Livsag, anerkjender og spørger B. som Autoritet om hans Mening: er det saa ikke Konsens i superlativ Grad af A. at udbasune B.'s Bejaelse og Dvereensstemmelse

med ham, naar denne tilsyneladende *Overeensstemmelse* dog kun hidrører derfra, at *B.* ikke fik *Tid* eller *Tillædelse* til heelt at tale ud. Og saaledes ogsaa her. At anerkjende *Tankekræften* (*Reflexionen*) som *Autoritet*, at beile til dens *Mening* og vel tage sig dens *pro* til *Indtægt*, men ikke lytte til dens *contra*: er det ikke ligesaa *grandios comiff*, som — for at bruge et *fatteligt Billede* — en *Mand* vilde blive *grandios comiff*, naar han vel vilde anerkjende og høre sine *Benneres Ja* (til hvilket han maaskee nikkede smilende) men ikke deres *Nei*. At afbenytte *Reflexionsvidnesbyrdet* efter sliq *Methode*, er det ikke, som tidligere sagt, at afbenytte det som en *Ja-broder*; en *Tjenerskikkelse*, hvortil *Reflexionskræften* jo rigtignok for saavidt er brugelig, som den *unegtelig* har en stor *Smidighed* og *Bøielighed* til begge *Sider*, og baade kan sige *Ja* og *Nei*, *pro* og *contra*.

Vi følge vor *Dogmatiker Skridt for Skridt* hans *dogmatiske System*. Og vi møde her lige strax i *Systemets Begyndelse* det første *Exempel* paa, at en *dogmatisk Speculation* paa „den *menneffelige Erkjendelses Veie*“ i *Gjerningen* ikke betyder *Andet*, end en *Speculation*, der knebler *Reflexionsfriheden* og presser den til at bejæe *Dogmet*; istedetfor at, lige omvendt, *Opgaven* for en *Reflecterende*, der skal troe, i *Gjerningen* bliver den, at den *Reflecterende* maa tage de *uroelige* og *anarkiske Tanker* til *Fange* i *Troens Lydighed*, og saaledes troe paa *Dogmet*. Efter *Prof. Martensens Fremstilling* bliver det stedse lettere at troe paa *Dogmet* ved at re-

flectere paa det. I Gjerningen er det dog lige omvendt: jo mere der reflecteres paa Dogmet, desto vanskeligere at troe paa det.

Trinitetsdogmet.

Ved vor Dogmatikers Behandling af dette Dogma, den speculative Dogmatiks Hovedhjørnesteen, møder os strax en lille Besynderlighed. Uagtet Dogmatikeren nemlig i Egenstaaelse af speculativ Dogmatiker erklærer*), at han ikke vil blive staaende ved thetist at fremsætte Dogmet, ved Ita, men stride frem til at estervise Dogmets Mulighed og Grund, til Qvare: saa bliver han dog, temmelig vilkaarligt og tilfældigt, med Hensyn til een Deel af Trinitetsdogmet staaende ved Ita og strider kun med Hensyn til en anden Deel af Dogmet for Alvor frem til at forsøge et Qvare, Mulighed og Grund.

Ved nærmere Analyse indeholder jo nemlig Treenighedsdogmet følgende Bestanddele: a) den guddommelige (absolute) Bæren er en personlig, selvbevidst Bæren, eller Bæren bestemt og tænkt som Selvbevidsthed, Personlighed, Subjectivitet; og b) denne ene Personlighed er i sig atter en trefoldig Personlighed, Enheden er en

---

*) „Den explicative Begriben indeholder i sig selv Driften til den speculative Begriben, der ikke blot bliver staaende ved at fremstille Sammenhængen i det Givne, men ogsaa spørger om Mulighed og Grund, ikke blot siger Ita, men ogsaa Qvare (Mart. Dogm. p. 79).

concret Genhed, der i sig indeslutter og omflutter Forskjelle.

Bliwer man ved Bestanddelen b ikke staaende ved Ita, men skrider frem til Qvare, til at eftervise Mulighed og Grund: saa forsøger man i Tanken at efterconstruere den guddommelige Selvbevidstheds indre Structur som treenig; bliver man ved Bestanddelen a ikke staaende ved Ita, men skrider frem til Qvare, til at eftervise Mulighed og Grund: saa forsøger man at bevise Guds Tilværelse c: at vise, hvorledes den guddommelige Væren, Tilværelsens Urgrund tankemæssig maa bestemmes og benævnes som Personlighed.

At Prof. Martensen nu med Hensyn til b skrider frem til Qvare; men med Hensyn til a derimod erklærer, at man naturligviis maa blive staaende ved Ita, er en Erklæring jeg fra hans Standpunkt, der vil være meer end thetist, ikke fatter. Kan det være Opgave for Dogmatikeren at bevise, at den aabenbarede Guds Personlighed maa tænkes som en trefoldig Personlighed; hvorfor kan det saa ikke ogsaa være Opgave at bevise den aabenbarede Guds Tilværelse eller bevise hans Personlighed? Thi at bevise hans Tilværelse er just at bevise hans Personlighed. At „bevise — saaledes hedder det Mart.s Dogmatik p. 89 — den aabenbarede Guds Tilværelse kan ikke være Opgaven.“ Denne Uttring er, som sagt, besynderlig nok. Men det aller besynderligste er dog, at Dogmatikeren, trods denne Uttring, alligevel i Smug gjør et lidet, rigtignok høist stykkeviis Forsøg

derpaa. Havde vor speculative Dogmatiker for Alvor indladt sig paa at indfrie sit Løfte, at „ville oplyse og bekræfte Aabenbaringstanken om Guds Væsen ved et Tilbageblik paa de Opfattelser, der ligge bagved Aabenbaringen“, saa havde han jo med andre Ord indladt sig paa at lade den afsluttede Gudsdefinition fremgaae gennem den dialektiske Ophævelse og Overvindelse af de relative Gudsdefinitioner, der ligge forud (bagved) for den absolute; han havde indladt sig paa Hegels storartede ontologiske Forsøg, der reducerende og dialektisk rekonstruerende bestemmer det Absolutes absolute Bestemmelse, og han vilde da have havt tilstrækkelig Keilighed til at tilfredsstille sin Trang til „sammenhængende Erkjendelse“ ved at „gennemvandre den menneskelige Erkjendelses Veie.“ Hvor mislygt, ja umuligt det er, at ville speculativt begribe, uden at have noget ontologisk Grundlag for sin speculative Gudserkjendelse, sees tilstrækkelig af Prof. Martensens Dogmatik, der ikke har den Fordeel (hvilken dog Marheinekes speculative Dogmatik havde) at kunne støtte sig til en given og anerkjendt Ontologie. Og uden et saadant ontologisk Grundlag blive dog de speculative Gudserkjendelser — opnaaede ved at gennemvandre den menneskelige Erkjendelses Veie — i meer end een Forstand rene Lustcasteller, Korthuse, byggede paa Sand, erholdte for godt Kjøb. Hvad Kraft der kan tillægges al den megen dogmatiske Talen om „indre Uendelighed“, „concret Uendelighed“, „concret Eenhed“, eller „indre immanent Grændse“, „dialektisk Grændse“ osv.,

det beroer paa, hvilke ontologiske Brudstykker Læseren tilføjeligvis (Gud veed hvorfra)*) har in mente.

Men — tilbage til Hovedsagen. Sæt, Prof. Martensen enten i nærværende Bærk eller, rettere, i et særskilt ontologisk Bærk (thi jeg mener rigtignok fremdeles, at en Ontologie, construeret efter reducerende og dialektisk reconstruerende Methode, kan udrette Adskilligt for Erkjendelsen ad den „menneskelige Erkjendelses Veie“) havde bekræftet Aabenbaringsstanken af Guds Væsen ved et Tilbageblik paa de Opfattelser, de relative Gudsdefinitioner, der ligge forud for Aabenbaringsdefinitionen; sæt, han saaledes havde beviist Guds Personlighed: hvad saa? Ja, saa havde Reflexionskraften rigtignok fremført et Vidnesbyrd „pro“; men — ved at reflectere videre, ved at afhøre Reflexionsvidnesbyrdet heelt, skulle vi strax erfare Vidnesbyrdet „contra“, hvilket Prof. Martensen kun overvinder ved at neddykke det.

---

*) At Prof. Martensens speculative Dogmatik ikke skylder Marheineke, og, som det lader, ei heller Hegel Andet, end den tarvelige — ja ved sin Tarvelighed latterlige — Indrømmelse, at have „gjenoplivet den trinitariske Inddeling“, maa med Rette forundre og smerte Enhver, der kjender lidt til Forholdene og endnu bevarer Pietet og Taknemlighed imod hine Mænd. At der — som det synes — virkelig skyldes den speculative Dogmatiks Modstandere Nære, end den speculative Dogmatiks egne nyere Begrundere og Fædre, ser jo næsten ud som en speculativ Dogmatikers Selvironie og stiltiende Opgivelse af den theologiske Speculation.

Altsaa — saaledes lyder Anmodningen til vor reflecterende Dogmatiker — fortsæt kun Reflexionsvølven endnu et Dieblif, og De skal sikkerlig erfare, at den naive, kun halvt reflecterende Tro*) i Reflexions-Vølven kan blive svimmel; reflecteer kun videre, gjør til Gr. Reflexionsbevægelsen, der ovenfor i Anledning af Bønsforholdet blev gjort ligeoverfor den guddommelige Personlighed: er saa ikke den guddommelige Personlighed for mig (Mennesket) saa utrolig, ufattelig, ubegribelig og paradox, som mulig? Eller gjør Reflexionsbevægelsen, der ovenfor i Anledning af providentia specialissima blev gjort ligeoverfor den guddommelige Personligheds mikroskopiske Forhold til hvert enkelt Menneske: er saa ikke den guddommelige Personlighed for mig (Mennesket) saa utrolig, ufattelig, ubegribelig og paradox, som mulig? Eller gjør Reflexionsbevægelsen, der i Anledning af Guds Personlighed gjøres af Feuerbach*)

*) Den bekjendte Yttring: „die Religion ist ein weibliches Verhältniß der Seele zum Gott“ indeholder, at den megen Reflecteren just ikke gjør det religiøse Troesforhold lettere.

*) Forfatteren af nærværende kritisk-polemisk Afhandling har for nogle Aar tilbage leveret en Kritik af Fritænkerne eller Rækken Contra. Det er en Selvfølge, at denne Kritik, der nu maatte blive at foretage fra et heelt andet Synspunkt, ogsaa vilde falde anderledes ud. Rækken contra, hvortil jo Feuerbach hører, maa kaldes falsk og eensidig, forsaavidt den indbilder sig, at Reflexionens halve Vidnesbyrd uden videre skal tages for Reflexionens eneste gyldige og sidste Ord. Prof. Martensens Standpunkt kan siges at være den modsatte Eensidighed af Feuerbach. For

„naar jeg, Mennesket, dover at ville tænke og forestille mig Guds Personlighed, saa har jeg ingen anden Maalestok for Personlighedens Betingelser, end anthropologiske; Theologie forvandler sig for mig til Anthropologie): er saa ikke den guddommelige Personlighed for mig (Mennesket) saa utrolig, ufattelig, ubegribelig og paradox, som mulig? Eller gjør Reflerionsbevægelsen ligeoverfor den guddommelige Personligheds Allestedsnærværelse, ifølge hvilken Egenstaaen den guddommelige Personlighed er „überall und nirgends“: er saa ikke den guddommelige Personlighed for mig (Mennesket) saa utrolig, ufattelig, ubegribelig og paradox*), som

---

saavidt kunde Feuerb. da kaldes Prof. Martensens ældre eller, om han hellere vil, yngre Broder, Tvillingbroder; og den hele kritiske Kunst ligeoversfor vor reflecterende Dogmatiker kan paa en Maade siges at bestaae deri, at man paa nøder hans Reflerion dens Tvillingbroder.

*) At Prof. Martensen i Virkeligheden end ikke i fjerneste Grad formaaer at tænke en punktuell Personligheds Allestedsnærværelse, røber han da ogsaa selv ganske naivt i Ubiquitetstæren, hvor Talen er om den himmelfarne Guds søn, der har sit Sæde ved Faderens høire Haand, som er overalt. „Vilde vi — saaledes siger vor Dogmatiker p. 387 — fastholde og gennemføre Forestillingen om en ubegrændset Christusnærværelse i Himlen og paa Jorden, da kunne vi ikke undgaae at forflygtige Christi Individualitet (ja det indrømmes ligefremt, at en ubegrændset Christusnærværelse fører til en pantheistisk Opfattelse); thi selv en forklaret Individualitet, selv et aandeligt Legeme lader sig ikke tænke uden Begrændsning.“ O, Reflerionens Naivitet! Lader det sig da i mindste Maade bedre tænke, at Christus er person-

mulig? Eller gjør Reflexionsbevægelsen ligeoverfor den guddommelige Personligheds empiriske Alvidenhed*) („endog Eders Hovedhaar ere talte“): er saa ikke den guddommelige Personlighed for mig (Mennesket) saa utrolig, ufattelig, ubegribelig og paradox, som mulig? Eller gjør Reflexionsbevægelsen ligeoverfor Guds (det Godes) Personlighed samtidig med Reflexionsbevægelsen ligeoverfor Djævlens (det Ondes) Personlighed: er det saa ikke for Tanken saa paradox, som muligt, at medens disse tvende principielle Modsetninger ere uadskillelige i al ethisk Eristens (Mennesket, Gudmennesket), saa løsriver Bibelen dem udendvidere fra hinanden i Guddommens ethiske Personlighed selv, hvor Egoitetens Princip end ikke bliver — hvad Tanken vilde fordre — opfattet som dialektisk svindende Moment for den guddommelige Personligheds affirmative Godhed; eller, Banfeligheden anderledes udtrykt, naar Philosophien idelig føler sig fristet (Prof. Martensen kjender da ogsaa lidt til denne Fristelse) til at opfatte Djævelens Personlighed ikke som „en ond Personlighed“, men som „den onde Personlighed“, den onde Subjectivitet, Egoitetens Princip, der

---

lig tilstede i hver Nadvæ, naar der i een By eller i 10 à 100 forskjellige Byer samtidige holdes Nadvæ paa 10 à 100 forskjellige Steder i hver By?

*) Da en speculativ Dogmatiker ligesaa lidt formaaer at tænke Guds empiriske Alvidenhed, som hans Allestedsnærværelse: hvad gjør han saa? Han slaaer her, som hist, quantitativt lidt af, ret som om Sagen derved blev mere tankelig.

qua universelt Princip lettigen tænkes som „überall und nirgends“: paanøder der sig saa ikke, ligesom uvilkaarlig, Tanken en forførdelig Analogi med Hensyn til den gode Personlighed?

Dog, det være ved dette Dogma nok med den Art af Reflexionsbevægelser. Hvis den troende Læser har — saa at sige — gjort Reflexionsvalsen med, længes han sikkerlig efter Hvile i Troens Arme, og har nok neppe følt, at det ved at reflectere tilbunds er bleven ham lettere at troe paa Guds Personlighed, Trinitetsdogmets første Bestanddeel.

b. Trinitetsdogmets anden Bestanddeel: den guddommelige Personlighed er en trefoldig Personlighed.

Jeg skal ikke videre opholde mig ved, at Kirkens udviklede Trinitetslære og Dogmatikernes Distinctioner af Triniteten ad intra og ad extra vistnok med adskillig Grund kunde kaldes et reent Theorem, der egentlig ikke for Fromheden som saadan (cfr. Schleiermacher), men kun for den rene Theorie har sin Betydning, og afgiver et Exempel paa, hvad en Dogmatiker forstaaer ved Christendommens Perfectibilitet*). Jeg skal meget mere strax her, som overalt, villig stille mig paa den reflecterende og speculerende Dogmatikers Standpunkt og blot paa Reflexionens Begne engagere ham til at fortsætte den af

*) „Den hellige Skrift savner ingeniunde Antydninger (sic) af Triniteten ad intra og ad extra.“ cfr. Mart.s Dogm. p. 124.

ham selv paabegyndte Reflexionsvals saalænge, indtil han udmattet og svimlende beder Reflexionen at træde af, og lade ham hvile ud i Troens Arme.

Ogsaa ved Bestanddelen b møder os nu paa en Maade fra Dogmatikerens Side en lignende Besynderhed, som ovenfor ved Bestanddelen a. Uagtet vor speculative Dogmatiker nemlig først (p. 128) har erklæret, at vi ikke formaae at sætte os ind i Guds esoteriske Herlighed, og at det her gjælder, at den treenige Gnd boer i et Lys, som Ingen (altsaa dog vel heller ikke Dogmatikeren) kan komme til: saa forsøger han dog selv nogle Diebliske efter at komme til dette Lys, ja endog til dets Allerinderste (trinitas ad intra). Nu, velan, vi vide jo og Alle, at saalænge Fluens i en vis ærbødig Afstand surrer omkring Lysen, gaaer det godt, men kommer den Lysen for nær, brænder den sine Binger. Og saaledes ogsaa her. Saalænge man kun reflecterer til en vis Grad, gaaer det godt; men reflecterer man videre og kommer i Reflexionsbevægelsen Lysen saa at sige lige ind paa Livet, saa brænder man først sine Binger, saa begynder det først for Alvor at svimle.

Indlader man sig nemlig paa — hvad Prof. Martensen dog, vel at mærke, ikke gjør — en *) sammenhæng

*) „At tænke Væsenstriniteten ontologisk, er at tænke den nødvendige Grundform for Guds personlige Liv, at tænke de Momenter i Guds Væsen, uden hvilke Personlighed og Selvbevidsthed er utænkkelig“. Mart.s Dogm. p. 129.

gende ontologisk Erkjendelse af det Absolute, af de mange relative Gudsdefinitioner, der ligge forud for den høieste Gudsdefinition, saa kan den Tænkende vel arbejde sig frem til Erkjendelse af en concret Uendelighed α : en Uendelighed, der i sig indeslutter og omslutter indre, immanente Grændser; af en concret Enhed α : en Enhed, der i sig indeslutter Flerhed; af et concret Væsen, concret Identitet, der i sig indeslutter og omslutter Forskjelle; af concret Begreb, eller, i høiere Form, sig begribende Begreb, sig begribende Intelligens, hvis Bevægelsesform og Grundform er, at sondre sig fra sig (Selvadskillelse, Urdelen, Selvobjectivering), og gennem denne Sondre og Selvadskillen at slutte sig sammen med sig; (uuder sliq en Grundform og Bevægelsesform fuldbyrder „Jaget“ sin Identitet med sig); og efter denne Begrebets og Jagets Grundform kan der nu vel siges om det Guddommelige, at det qva Jeg og Mand maa tænkes at fuldbyrde den ovenbestrævne Jeghedsact, den ovenbestrævne Jagets Grundform; og da fremdeles det guddommelige Jeg maa tænkes — hvad der ikke gjælder om det menneskelige Jeg — som forudsætningsløst, kan det vel endvidere siges, at det guddommelige Jeg maa tænkes at vide sig og subsistere som det Jeg, af hvem, ved hvem og til hvem Alt er, at dets fulde Viden af sig indeslutter og omslutter disse nævnte Momenter*). Men ingenlunde giver denne Jagets Pro-

---

*) Saavidt var jo allerede Hegel kommen. Hvorfor skal da

ces mig tre Jeger som Momenter i eet Jeg, tre guddommelige Jeger, tre guddommelige Personligheder (Fader, Søn og Hellig Aand i eet guddommeligt Jeg, i een guddommelig Personlighed (Kirkens Dogma).

Identificerer man nu dog alligevel hiin [Philosophiens Lære — der unegtelig har en Slags Lighed — med Kirkens Lære, og reflecteres der saa videre, saa begynder først Svimlen, og Diet at forvirres*).

Er der tre Jeger i eet Jeg, saa er der jo egentlig, nærmere analyseret, 1) Faderen som Jeg, 2) Sønnen som Jeg, 3) Aanden som Jeg, og saa 4) Jeget, der, monotheistisk, i Continuitetens Flugt og i reen Identitet med sig har, paa omsluttende og overgribende Maade, Fader, Søn og Aand som svindende Forskielle i sig; altsaa forsaavidt — en Fiirhed af Jeger. Eller (thi ogsaa saaledes kan der reflecteres) det monotheistiske Jeg kan kun tænkes at soutenere sin Continuitet og Selbevidsthedens Identitet med sig ved paa overgri-

---

den stakkels Mand ikke have mindste Andeel i Wren for de nyere speculative Trinitetsexplicationer? Hans reent logiske og theologiske (religiøs-philosophiske) Explicationer af dette Dogma danne Grundlaget for alle speculative Dogmatikeres Forsøg efter ham.

- *) Banfeligheden, ja den uundgaaelige Forvirring opstaaer deraf, at det tankende Jeg nok skal lade være at komme ud over sin egen Jegform hvis Analogie dog ikke strækker til ved Opfattelsen af det guddommelige Jeg. Saaledes formaaer Jeget eiheller indadtil at sætte sig ind i Hundens, i Abekattens o. s. v. Bevidsthed. Forsøget paa at efterconstruere den Almægtiges Selbevidsthed, Selbevidstheden af ham, der boer i et Lys, som Ingen kan komme til, straffes med Forvirring.

bende Maade at ophæve Forfkiellenes (F. S. A.) Jeghed; altsaa blev der forsaavidt kun — eet Jeg (Unitarierne). Eller, efter en anden Reflexionsbevægelse, Forvirringen i den monotheistiske Personlighed anderledes udtrykt: efter samme Tanelov, hvorefter guddommelig Personlighed, ved at tænkes, bliver trinitarisk 3: spalter sig i tre guddommelige Personligheder, efter samme Lov bliver jo atter enhver af de tre atter i sig trinitarisk, og saaledes fuldbyrdes Triniteternes *) Cirkelbevægelser samtidigen ud fra tre forskjellige Punkter i den ene guddommelige Cirkel, hvis Eenhed gaaer tabt for Diet (uu begynder man at mærke, at man er kommen Lyset, som Ingen kan komme til, fornær) Eller, efter en anden Reflexionsbevægelse, Forvirringen og Uklarheden anderledes udtrykt: For at Faderen, saaledes reflecterer den speculative Dogmatiker — kan komme til at sige Jeg til sig selv, maa han have ligeoverfor sig Sønnen**), til hvem han kan sige Du (og omvendt Sønnen). Men nu Anden, der jo og er Jeg, siger den nu Jeg til sig selv ligeoverfor Faderen, eller for Sønnen, eller for dem

*) Den hele Trinitet staaer i eet nærværende Du, tre evige Flammer i det ene Lys. Mart.s Dogm. p. 133.

***) „Vi spørge (cfr. Mart.s Dogm. p. 119) om det er muligt, ei blot at forestille, men at tænke, at Gud fra Evighed af har været sig bevidst som Fader, dersom han ikke ogsaa fra Evighed af har adskilt Sig fra Sig Selv som Sønnen, og ligesaa evigt har været Set med Sønnen i Andens Eenhed“. Men vi spørge igjen Prof. Martensen, hvorledes gaaer det nu egentlig til med Andens Personlighed?

begge; eller hvorledes gaaer det overhovedet til, at Aanden bliver Person og Jeg, naar den opfattes som Mediet, hvori Faderen og Sønnen elske hinanden; elsker da igjen Aanden ikke baade Fader og Søn, eller hvorledes staaer det sig egentlig med Aandens Kjærlighed? Derom siger vor Dogmatiker os ingen Ting.

Dog stand! Svimlen er fuldkommen; Profanationen er nær; og man gjør vel bedst i at standse Reflexionens urolige Belgegang ved at kaste Troens Anker og tilbede den forborgne Blisdom.

Hvorledes det nu gaaer til, at Guddommens indre, esoteriske Bevægelse ikke afslutter sig i sig selv, ikke forbliver i sin *νόστος νοητός*, men oplader sig til et Universum; hvorledes Forholdet imellem Idealverden og Realverden kan tænkes; om Verden er evig eller bleven til i Tiden: disse og andre lignende Theoremer, hvorpaa Christendommen selv ikke videre indlader sig, ere naturligviis Speculationens, og ogsaa ganske flygtig vor speculative Dogmatikers nærmeste Spørgsmaal. Skjøndt nogle af disse Spørgsmaal (t. Ex. Spørgsmaalet om Forholdet imellem Idealverden og Realverden) nok skulde sætte vor Dogmatiker i en ganske artig Forlegenhed, og aftringe ham et fuldttonende non liqvet, saa vil jeg dog, med Forbigaaelse af disse Punkter, strax skride frem til Dogmer af meer afgjort religiøs Betydning, til Dogmerne om den første og anden Adam (Christus) og de dermed nøie forbundne Dogmer om Syndefaldet og Arvesynden. Men for at blive i Context med Trinite-

teten, tage vi Dogmet om den anden Adam, om Guds Søns Incarnation først for os.

2. Incarnationsdogmet.

Ogsaa ved dette Dogma vil det vise sig, at man ved at reflectere til en vis Grad, og saa blive staaende i denne Halvklarhed, vel kan gjøre Reflexionsbevægelser, der understøtte Dogmet; men ved at reflectere videre, løber Reflexionskraften Dogmet omfuld.

Som speculativ Dogmatiker, der ikke vil blive staaende ved Ita, men skride frem til Ovale, til at angive Factums Mulighed og Grund, skrider da altsaa Prof. Martensen ogsaa frem til at angive Mulighed og Grund til det Factum, at den anden Person i Guddommen, Guds Søn, bliver Menneske. Og Muligheden, ja Nødvendigheden af at Guds Søn bliver Menneske, estervises da fra en dobbelt Side. Deels fra Verdens Side (for Syndens og Forløsningens Skyld); deels fra den esoteriske Guddoms egen Side (forat den anden Person i Guddommen, der baade har guddommelig og kosmisk (menneskelig) Natur, kan blive realiter kosmisk). At den anden Person i Guddommen bliver Menneske, er altsaa — ifølge denne Udvikling — tillige nødvendig for Guddommens egen Skyld (etsi homo non peccasset, Deus tamen incarnatus esset); nødvendig, fordi Guds Søn først saaledes for Alvor og realiter bliver Faderens Modsatning (Alter-Ego); bliver, ved

at antage den menneskelige Natur, ved at vorde Menneske, fra abstract til concret Modsætning.

Saavidt gaaer Reflexionsbevægelsen fortræffelig. Men reflecteer nu blot videre: saa begynder Svimslen og Forvirringen over alle Grændser.

Nemlig: Sønnen selv (og ikke igjen en Affødning af Sønnen, en underordnet Son), den anden Person i Guddommen, selv Gud, Verdens Skaber, det hele System af evige Urbilleder (*κοσμος νοητός*) er i Incarnationens Factum skreden frem fra sin abstracte til sin concrete Potens, og gennemløber alle Stadier lige fra Barnet i Buggen til den Korsfæstede paa Golgatha. Mærker ikke Læseren og Dogmatikeren selv ved den blotte thetiske Fremstilling af dette Dogma, at her er et uhyre Kors for Tanken, en den menneskelige Erkjendelse utilgængelig, forborgen Blissdom? Eller er det maaskee nødvendigt at lade Reflexionshjulet fuldbyrde et Par Svingninger først. Velan, for at Tankeforsets Byrde ret maa sætte den speculerende Dogmatiker i Knæ og betage ham Lysten til al videre Udspeculeren. Og her til behøves der i Grunden — besynderligt og ironisk nok — ikke nogen anden Reflexionsbevægelse end den, vor speculative Dogmatiker selv gjør, naar han (pag. 319) erklærer, at „det dog umuligen lader sig tænke sammen“ (men det var jo just Opgaven, og altsaa er, endog efter Dogmatikerens egen naive Indrømmelse, Opgaven umulig for Tanken) „at Christns i Dødskampen paa Korset almægtig og allestedsnærværende

har regjeret Himmel og Jord. Derfor distingerer da vor Dogmatiker raft væk mellem den evige, almægtige Søn og Sønnen Christus, ikke betænkende, at der dog saaledes — trods al Protest — bliver to Sønner, der ikke congruere eller dække hinanden. At der fremdeles i Prof. Martensens Guds søn maa blive to Væsenner, to Centra, to Jeger og allehaande Confusioner, det er formeentligt — naar man blot dristig river Sløret af al denne nebuløse, i Skyerne svævende Wiisdom — saa isinesfaldende, at det næsten ikke er Umagen værdt videre at estervise det.

Dg nu Ubiquitetsdogmet. Ifølge Prof. Martensens speculative Opfattelse af dette Dogma og hans speculative Distinction af den evige og den i Tiden fødte Guds søn (Christus), skal jo den evige Søn vel kunne være allestedsnærværende, den i Tiden fødte og himmelfarne Søn derimod skal ikke kunne være med alle vegne, men maa indskrænke sig til at være personlig nærværende paa alle Steder, hvor der holdes Nadvere*) (vide supra p. 74). Hvilket blot nogenlunde aarvaagent Hoved kan dog i Tidens Længde vedblive at hengive sig til saadanne som-

*) Naar — for ganske i Forbigaaende at berøre dette Punkt — den himmelfarne Frelser's personlige Nærværelse i enhver Nadver efter Prof. Martensens egne gjentagne Erklæringer er at betragte som et „ubegribeligt, høihelligt Mysterium“, bliver det saa ikke selvmodsigende, at Dogmatikeren paatager sig med stor dogmatisk Sikkerhed at angive Forholdet imellem Wiin og Brød og Christi Legeme og Blod. Skulde det ikke være det Bedste at lade al Strid desangaaende fare og troe mod Forstand?

nambule Drømmerier som til „Speculationens Frugter, modnede paa Erkjendelsens Træ“, plantet paa den menneskelige Erkjendens Veie? Har man selv en kort Tid — skjøndt altid i disse Regioner meget retirerende og betænkelig — hengivet sig til lignende Phantasibilleder: saa har man og ved denne Erklæring tilkjøbt sig Retten til skaanseløst at rive Sløret itu.

Og nu endelig Dogmet om Gndmenneskets, Guds søns Fristelse. Er det ikke her for den speculative Dogmatiker, der vil estervise „Mulighed og Grund“, en uafviselig Tankeconseqvens, at dersom den incarnerede Guds søn factisk er bleven fristet, saa maa der og være en overfactist, en evig, metaphysisk Mulighed og Grund til dette Factum. Eller, med andre Ord, Egoitetens Princip, der rører sig i den Incarnerede, maa refereres tilbage til den evige Guds søn, til den anden Person i Guddommen, og maa sees som det Princip, der først realiter og for Alvor besejres i Christi Seir (Djævelens Magt er brudt). Men efter denne speculative Tankegang bliver der da ikke i det speculativ-dogmatiste System Plads til nogen Djævel, noget personligt Centrum for det Onde extra trinitatem. Dersom Prof. Martensen i sin Dævlelære havde vovet at tænke conseqvent, vilde han aldrig være kommen — han krymper sig da ogsaa nok derfor — til den bibelske Opfattelse af Djævelen som en ond Personlighed; men vilde have hævet al Dualisme imellem Lys og Mørke, Godt og Ondt, ved at føre Modsætningerne tilbage til den ethiske Gud-

dom, i hvis Dnb Egoitetens Princip evigt overvinderes*); eller ogsaa vilde han være bleven staaende ved den pantheistiske Opfattelse af Djævelen som Egoitetens almindelige Princip.

Altsaa ogsaa med Hensyn til den bibelske Opfattelse af Djævelen løber den consequente og modige Reflexionskraft Dogmet omfuld.

3. Syndefalds- og Arvesyndsdogmet — personlig Tilregnelighed; Gjensødelsen som Naadevirkning og — Bærk af Friheden; Christi vicarierende Retfærdighed, der har gjort Fyldest for Alle, og — Menneskets egen Tilregnelighed.

At der ved disse Dogmer ikke mindre staaer Kors for Tanken, er klart.

Bibelsk lyder jo nemlig den haarde Tale saaledes: „Gud haver sluttet Alle under Synd, for at det (Saligheden og Frelsen) skulde være af Naade“ (jvfr. Rom. 11, 32). Men efter denne supralapsariske Tale er den menneskelige Syndighed deterministisk bestemt, og Korset for den Reflecterende, som troer, just dette: at man med Determinismen som Forudsætning ikke kan, og dog

---

*) Hvad jeg her har antydet, vilde jo endog være ganske dybsindigt og fortræffeligt i et speculativt System. Ihi Egoitetens evige Overvindelse og Kjærlighedens evige Seir (die Götter sind nicht neidisch) blev da, speculativt seet, at betragte som Motiv til Verdens Skabelse.

skal tænke ethvert Menneskes personlige Tilregnelighed. Med en factist Modsigelse, en personlig, existentiel Antinomi begynder vor (din, min, ethvert Menneskes) menneskelige Tilværelse, og denne factiske Modsigelse, der er uløselig for Tanken og et Tankefors, løses og bæres kun ligesaa factist og practist i en Troendes personlige Liv, i troende Praxis. Hvad hjælper det, at vor reflecterende Dogmatiker under Reflerionsbehandlingen af Antinomien skjænder paa Determinismen og bebrejder den, at man med den ikke kan tænke moralsk Tilregnelighed? Det er kun altfor rigtigt; men dermed løses jo ikke i mindste Maade Antinomien; dermed fjernes jo ikke i ringeste Grad Modsigelsen fra min factiske Tilværelse. Tværtimod: Tankeforset gjøres kun endnu mere føleligt. Thi Korsen er jo just det, at jeg ikke kan blive den deterministiske Forudsætning qvit, og dog bydes det mig, og jeg slipper ikke for, at tilregne mig Synden selv.

Og ligesaa bestaaer ved Antinomien mellem Gjenfødselen som Naadevirkning og som Bærl af min personlige Frihed Korsen just deri, at jeg med Naadevalgets *) Determinisme som Forudsætning ikke kan, og

---

*) Efterat Prof. Martensen lige fra p. 433 indtil p. 552 har plaideret begge Parters Sag, og altsaa skulde have løst Antinomien, bliver ganske betegnende lige til Slutningen „der langen Reden kurzer Sinn:“ det er Naadevalgets Mysterium Apostlen Paulus har for Die, naar han siger, at Intet staaer til Menneskets Villen eller Løben, men Alt til Gud, der viser Barmhertighed,

dog skal tænke den menneskelige Friheds Bestaaen; at jeg ikke kan blive Naadevalgets Forudsætning qvit i samme Dieblif, som det dog bydes mig, at tilregne mig min uigjensfødte Tilstand. I den Troendes personlige, practiske Leven fastholdes ganske rigtig begge Sider; og den factiske Modsigelse, uløselig for Tanken, løses kun ligesaa factist og practist i Tro. Illusionen med Hensyn til Antinomiens Løsning for Tanken bestaaer bestandig deri, at den reflecterende Dogmatiker ved Raisonnements snart afstumper den ene, snart den anden af Antinomiens Sider, og derved skuffende indbilder sig selv og Andre at løse for Tanken, hvad der dog kun factist og practist løses i troende Virkelighed. Idet den reflecterende Dogmatiker i Phantastien — der næsten ligesom fremt indrømmes*) at være en speculativ Dogmatikers væsentlige Livselement — idelig abstraherer bort fra

---

som det hedder i Skriften (Rom. 9, 18) „jeg vil forbarme mig over den jeg vil“, og det er med dette Skæbelsesmysterium for Dig, han afviser enhver Klage over Tilfædsættelse med de Ord: Mon Noget, som er dannet, kan sige til Den, som dannede det, hvi gjorde Du mig saaledes“? (Rom. 9, 20. 21).

Svorledes en Reflecterende er situeret i Tilværelsen (ikke i Phantastien) ligeoverfor Forsynsdogmet (providentia specialissima), der staaer i næieste Forbindelse med Spørgsmaalet om den Enkeltes Gjensfødelse er eksempelvis behandlet i første Afsnit og forbigaaes derfor her.

*) ... vi nævne ei blot Fornuften, men og Phantasien som det religiøse Erkjendelses-Organ., cfr. pag. 13 Mart.s Dogm.

Virkelighed, bliver han idelig selv u virkelig, svævende som i Luften, et Element, der dog ikke oprindeligt blev Mennesket anvist til at leve og eristere i.

Dog — sat sapienti! at der paa mere end eet Sted, Prof. Mart.s § 288, staaer Kors for Tanken, begynder forhaabentlig at blive klart. Eller mener Dogmatikeren maaskee, at der staaer et lettere Kors for Tanken ved Antinomien mellem a) Christi vicarierende Retsfærdighed, der har gjort Fyldest for Alle og b) Menneskets egen Tilregnelighed? Bestaaer ikke ogsaa her, som hist, Korset og den haarde Tale just deri, at jeg med a som Forudsætning ikke kan og dog skal tænke b? Er ikke ogsaa her for den Reflaterende en Modsigelse, uløselig for Tanken, factist og practist kun løselig i Tro?

Dg forat jeg nu skal forbigaae Dogmerne om Gudsmenneskets Redfart til Underverdenen, hans Opstandelse og Himmelfart — Dogmer, der, ligesom andre her forbigaaede, saa siensynlig ere uhyre Tankefors, at al Efterviisning deraf vilde være fuldkommen overflødig: saa skal jeg endnu blot til Slutning berøre

4. Udødelighedsdogmet.

Bed Behandlingen af dette vigtige Dogma er vor dogmatiserende Tænkens Misgreb og Mangel den samme som allevegne; nemlig den, at han aldeles misfjender Betydningen af den ved Reflexionsvidnesbyrdet „contra“ fremkaldte Spænding i Troes- og Haabsvandringen, ja endog mener at kunne udrydde og overvinde Vidnesbyrdet ved

at neddykke det. At den personlige eller hver Enkelt's Udødelighed staaer i god Samklang med andre Punkter i Christendommen, med Guds Personlighed, Guds Kjærlighed, fort med den Rolle og den Betydning, der i Christendommen tilkjendes Enkeltheden, Individualiteten, det er ganske sandt. Men der er vel neppe Noget — være sig Christendommens Ven eller Fjende — der paastaer, at Christendommen ved Udødelighedslæren bliver splidagtig med sig selv. At der „ikke (cfr. Mart. 8 Dogm. § 274) kan gives noget enkeltstaaende Beviis for Menneskets Udødelighed, men at Udødelighedslæren maa bæres af den hele Livsanskuelse“ er kun altfor almindelig sandt og almindelig sagt. Thi herved karakteriseres slet ikke Udødelighedshaabets væsentlige, kvalitative Natur eller Troes- og Haabsvishedens eiendommelige Forhold til al objectiv Vished; herved vurderes endnu ikke Betydningen af Vidnesbyrdet contra. Og med Hensyn til Udødelighedshaabet er det nok dog unegteligt saa, at en Reflecterende (naar han da ikke angstelig følger hiint „connivere“, eller forflygtiger Virkeligheden i Phantasi) er saaledes situeret i den jordiske Tilværelse, at hans Die seer et dobbelt Syn, hans Ore hører et dobbelt Sprog, et Vidnesbyrd fra Rækken pro, et Vidnesbyrd fra Rækken contra. Ja er det ikke unegteligt saa, at en Reflecterende, som factist vandrer i Udødelighedshaabet, svæver ligesom mellem de tidt nævnte tvende Bande, af hvilke det ene holder ham oppe, det andet tynger ham ned? er det ikke uneg-

teligt saa, at under hele denne Troes- og Haabsvandrings indendørs Jordlivets Grændser staaer paa hver Station skrevet hiint den objective Tilværelses Upartiske „tvende Beie og ingen objectiv Bished forud,“ kun under Konten, under Routens Spænding og ved dens Ende ligger Bevist for, om Alt er tabt eller Alt er vundet; er det ikke unegteligt saa, at der i dette — som man betegnende har kaldet det — Troes- og Haabslivets Spil, naar det spilles høist (men hvo iblandt os formaaer vel at spille det saaledes), spilles om intet Mindre, end aut Cæsar — aut Nihil. Og er det endelig ikke unegteligt saa, at Dødens Nihil kun kan frygtes af den, som factisk har troet og haabet, og maa frygtes desto mere, jo mere han factisk har troet og haabet, men ingenlunde af Bantroens practiske og factiske Candidat; med mindre han da ved en uklar Opsættelse tager Dødens Nihil for en Tilstand, et Noget. Af ham kan det nemlig kun for Alvor frygtes, at der pro Nihilo, istedetfor et Intet er et Noget og et Andet, et Helvede og et Paradiis.

En Troende er jo, ifølge en gammel Benævnelse og, om jeg ikke feiler, ifølge vor Dogmatikers egen, ret egentlig at kalde en Korsdrager i Livet. Nu, saa har da Kritikens Reflexionskraft ikke villet gjøre Andet, end hvad vor Dogmatiker, ifølge det her Udviklede, selv skulde have gjort; den har af ethvert Dogma villet danne ham et Kors at bære paa for Tanken, et Tankekors, der ifølge Afhandlingens Udvikling er den nødvendige

Betingelse for al Vandren i Tro og i Haab. Tankeforset $\therefore$ det — menneffeligen seet — Utrolige, ja just kun det — menneffeligen seet — Utrolige kan og maa troes. Hvad der menneffeligen seet $\therefore$ ad den menneffelige Erkjendens Bei seet viser sig som saare troligt, fatteligt, begribeligt, beviisligt, hører eo ipso op med at være Gjenstand for Tro. Hvad der er Gjenstand for Tro, er væsentligen ikke Gjenstand for Begriben. Det Utrolige maa troes, og saaledes er Troes- og Haabsforholdet et dialektisk Forhold.

Jo mere man tænker sig 1) vor speculative Dogmatiker i virkelig Besiddelse af den af ham proclamerede store Trang til „sammenhængende Erkjendelse“, Trang til at „tænke over Troen“ (en Reflexionsdrift, hvis Fraværelse han synes at forudsætte hos den speculative Dogmatiks Modstandere); og jo meer man tillige tænker sig 2) at vor speculative Dogmatiker virkelig tilbørligt har agtet paa „Tidernes Tegn“: desto besynderligere bliver det just i psychologisk Forstand, at han dog ikke omsider ved Hjælp af al denne Reflexionsdrift og Baaagten af Tidernes Tegn har saaet Diet op for det Princip, der her udhæves, og ganske forladt sit forlængst besejrede Banner „credo ut intelligam.“

Saare langt fra at kunne sige „credo ut intelligam“, vilde idetmindste nærværende Kritiker prise sig saare lykkelig, dersom han kun blot formaaede — hvad han desværre dog ei formaaer — at standse Reflexionens urolige og sønderflidende Bølgegang ved at kaste Troens

Anfer og paa resolut, afgjørende og beroligende Maade sige „Credo“; et Credo man unegtelig kan misunde en reflecterende Individualitet. Og dersom nærværende Kritiker virkelig i Livet skulde naae — hvad nu mere kun er *pium desiderium* — et fast, urokket Credo som det ham „Bisefte af Alt“, da vilde han vel vide og ikke forglemme, paa hvilke anstrengende Betingelser (cfr. Forordet Nr. II.) det naaes: ved at bære Tankeforset, et Kors, hvis Byrde Reflexionskraften gjør tungere og — ikke lettere.

Slutningsbetragtning.

I hvilken Kategori bliver da nu den her gennemkritiserede Dogmatik at opfatte?

a) Den kan ikke opfattes i Kategorien af en blot tchetisk (bibelsk eller bibelsk-kirkelig) Dogmatik, der bliver ved Ita eller i det Høieste explicerer det Givne i dets indre organiske Sammenhæng. Saaledes har da vor Dogmatikers Forord ikke holdt sit Ord. Thi i Forordets Begyndelse erklæres der, at den dogmatiske Videnskab ikke skal være Andet, end „en Videnskab, der, født af Christendommen selv, ogsaa udvikler sig efter dennes egen Conseqvens, ubekymret om den stemmer med det Videnskabsbegreb, der opstilles af Systemer, som have deres

Princip udenfor Christendommen, men siffer og tilfreds-
stillet i sig selv, naar den bevæger sig efter Christendoms-
mens og Aabenbaringens egne Love."

Efter denne Deel af Forordet skulde der altsaa i
den dogmatiske Videnskab ikke spørges, om Dogmet stem-
mer med den menneskelige Erkjendens Love, om
Dogmet lader sig ad den menneskelige Erkjendens
Veie rationelt begrunde og speculativt deducere; ikke
spørges om Dogmets metaphysiske Mulighed og Grund.
Men — see!! strax bagefter og fornemmelig § 79 over-
raskes man til ikke liden Forbauselse for dem, der læse
med en Smule Hukommelse, af Erklæringer, der ganske
omstøde og ere uforenelige med hiin første Erklæring;
Erklæringer, der just fordre paa det Alvorligste, at en
Dogmatiker ikke maa blive staaende ved Ita, men skal
stride frem til Qvare, til at estervise ad den „mennes-
kelige Erkjendens Veie“ Dogmets Mulighed og
Grund, dets Overensstemmelse med den menneskelige
Erkjendens Love. Saaledes gjør da altsaa vor forelig-
gende Dogmatik udtrykkelig en Fordring, der er Fordrin-
gen a lige modsat; nemlig den Fordring

b) at ville opfattes i Kategorien af en specula-
tiv Dogmatik. Men hvorfor hedder den saa ikke ogsaa
endnu, som ved dens Fødsel, den „speculative Dogmatik“,
et Navn, der vilde have været saare passende til at ud-
trykke dens pretenderede Identitet med sig selv lige fra
1837 indtil 1849. Hertil skjønnes der ikke at være

nogen anden tilstrækkelig Grund end den: fjært Barn har efter Omstændighederne mange Navne.

Efter Omstændighederne kan altsaa vor foreliggende gennemkritiserede Dogmatik benævnes som bibelsk, kirkelig, speculativ Dogmatik. Og i Virkeligheden er den ogsaa sammensat af og kan opløses i 1) en bibelsk, 2) en kirkelig, 3) en speculativ Bestanddeel, omtrent som i den uorganiske Verden et Stykke Granit er sammensat af og kan adskilles i de 3 Bestanddele 1) Quarz, 2) Feldspath og 3) Glimmer; Bestanddele, der indbyrdes ere ligegyldige mod den udvortes Forbindelse og bevise denne deres Ligegyldighed mod Forbindelsen derved, at Forbindelsen kan decomponeres.

Vor gennemkritiserede „christelige Dogmatiks“ virkelige Kategori bliver saaledes Kategorien af „det Sammenfatte“, Eklecticisemens Kategori, der vil have Fordelene af at være Alt, og just derved, som naturligt er, forhindres i paa afgjørende o: kvalitativ Maade at blive Noget.

At en retfærdig og billig Kritik — naar den vel at mærke blot først med god Samvittighed kunde indrømme vor Dogmatiker hans tillavede og opstillede Princip, „credo ut intelligam“ — ogsaa dernæst maatte indrømme hans Dogmatik adskillige gode Egenskaber: en vis Omhyggelighed i Behandlingen, en vis afglattet, behagelig Fremstilling o. s. v., det skal slet ikke negtes. Men slige Egenskaber ere, i Forhold til Sagens Kjerne og Centrum, ganske periferiske Egenskaber. Og her

strides i denne Strid ikke om Udenværker og Løbegrave, men væsentligen og hovedsageligen om intet Andet og intet Mindre, end om Fæstningen selv, om — Sagens Princip.

Ikke sige man ligesom til Undskyldning og Apologie for selve hiint uholdbare speculativ-apologetiske Princip, at det jo dog mener Christendommen det saa saare godt („Hvo som ikke er for mig, er imod mig“) og ikke, saaledes som Fritænernes Række, er aabenbart fjendtlig findet mod samme. Imod saadan undskyldende Tale for Principet maatte der maaskee fra Christendommens Side meget mere med Rette fremhæves og mindes om hiint gamle Ord: „Gud frie mig blot for mine Benner (de speculative Apologeter, der i al Stilhed affasse Tankeforset) for mine aabenbare Fjender (Fritænernes Række) skal jeg vel vide at vogte mig.“ Thi just dette, at man virkelig ganske bona fide indbilder sig ved sin speculative Apologetik at gjøre Noget in gloriam Dei et in gloriam sivei, eller til Troes- og Haabslivets Forherligelse og Gavn, just dette er det saare Betænkkelige. Herved kommer man, ligesom af Bannvare, til at gjøre Fortræd.

1848

1. The first part of the book is devoted to a general history of the world, from the beginning of time to the present day. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

2. The second part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

3. The third part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

4. The fourth part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

5. The fifth part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

6. The sixth part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

7. The seventh part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

8. The eighth part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

9. The ninth part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

10. The tenth part of the book is devoted to a description of the different parts of the world, and of the different nations and peoples that inhabit them. It is written in a simple and plain style, and is intended for the use of the young.

